

LENGYEL NÓRA

„Nemzetmentők és nemzetrontók”

Nőképek az erdélyi katolikus nőmozgalom sajtókiadványaiban (1926–1944)*

Bevezetés

Dolgozatom célja, hogy megvizsgáljam, milyen nőképek jelentek meg 1926 és 1944 között az Erdélyi Katolikus Nőszövetség két folyóiratában, *A Nap* és a *Vasárnapi Harangszó* című lapokban. A Horthy-kornak nevezett időszak hatalmi diskurzusát egy olyan nemzeti tematika jellemezte,¹ amelynek fontos eleme volt a területi revízió: a nemzetállami keretek felett álló nemzet egységét hangsúlyozták, részben a magyarság szellemi egységére hivatkozva.² Ennek egyik eszköze a konzervatív-

* Az alábbi írás a szerző XXXIII. OTDK Humán Tudományi Szekciójára benyújtott, a *Magyar gazdaság, társadalom és életmód a 20. században* című tagozatban bemutatott pályamunkája alapján készült, melynek egy rövidített változata már megjelent nyomtatásban. (LENGYEL Nóra: *Nő, Nap, Nemzet: Nőkép és nemzetépítés az Erdélyi Katolikus Nőszövetség időszaki kiadványaiban [1926–1944]*. In: G. MOLNÁR Péter–TOMPA Zsófia [szerk.]: *Studium II*. PPKE BTK, Budapest, 2017. 61–74.) Az OTDK-dolgozat megírásakor témavezetője Medgyesy S. Norbert volt; a dolgozatra érkezett bírálatokban a kutatás folytatásának lehetőségeiről Gidó Attila és Sipos Balázs tett javaslatokat, s a szerző részben ezen útmutatásokat követve módosította eredeti dolgozatát. Köszönetet mond még a fentiekén kívül a Szociális Testvérek Társasága tagjai közül többek között Farmati Annának és Murányi Teréznek, akik a kutatás során a szerzetesrend történetével kapcsolatos kérdésekben segítettek a kutatót.

¹ A keresztény-nemzeti ideológiáról lásd például: GERGELY Jenő: *A keresztény-nemzeti ideológia, 1919–1944*. In: SÁNTA Ilona (szerk.): *Egy letűnt korszakról, 1919–1945*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987. 71–92.

² A nézőpont alapján feltételezhető lenne, hogy 1918-ig egységes volt a magyarság. A témáról lásd: EGRY Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 26.

keresztény elvek mentén történő *nemzetépítés* kiemelése volt, ami szintén megjelent a kisebbségi identitáspolitikához kapcsolódó diskurzusban.³ Arra a kérdésre keresem a választ, hogy 1926–1944 között az említett identitáspolitikai törekvésben, az intézményes és kulturális keretek ismételt kialakításában milyen szerepet tölthettek be az elemzett folyóiratokban megjelenő nőképek, azok milyen jellegzetességeket mutattak, továbbá, hogyan kötődtek az addigi hagyományos női szerepmodellekhez, és hogyan reflektáltak a modern társadalom nőkkel szemben támasztott elvárásaira.

A kutatás időkerete 1926–1944 közé esik: az Erdélyi Katolikus Nőszövetség létrejötte (1926) és *A Nap* című folyóirat megszűnése (1944) határolja be. Annak ellenére, hogy a második világháború is beleesik a vizsgált korszakba, sok esetben használok a két világháború közötti időszak terminológiát. Igaz, hogy a kifejezés Magyarországon általában az 1920-tól 1941-ig tartó időszakot jelöli, azonban a romániai magyarok számára 1940 nem feltétlenül jelentette a két világháború közti helyzet gyökeres megváltozását, tekintettel arra, hogy a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) a dél-erdélyi terü-

³ A *nemzetépítés* és a kisebbségi nemzeti identitás fogalmi kereteivel kapcsolatban lásd: Juan J. LINZ: Nemzetépítés és államépítés, *Magyar Kisebbség*, 2002/3. Forrás: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=20&cikk=m020320.html> (Letöltve: 2017. 01. 08.), amelyre hivatkozik TURBUCZ Dávid: Átpolitizált vallásosság a Horthy-korszakban. Horthy Miklós vezérkultusza. In: KLESTENITZ Tibor (szerk.): *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. MTA BTK, Budapest, 2015. 118. HROCH, Miroslav: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig. A nemzetépítés folyamata Európában. *Regio*, 2000/3. 3–24. Továbbá a *nemzetépítés* erdélyi megvalósulási formáival kapcsolatban, bőséges irodalomjegyzékkel: ABLONCZY Balázs: *A visszatért Erdély, 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2011. A kisebbségi *nemzetépítésről* lásd: KÁNTOR Zoltán: Nemzet és intézményesülés. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 275–290. és KÁNTOR Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés. A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000/3. 219–241. Az erdélyi kisebbségi társadalommal és a nemzeti identitással kapcsolatban elengedhetetlen BÁRDI Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro Print, Csíkszereda, 2013; EGRY Gábor: I. m. Az anyaországi keresztény, nemzeti tematika részletes elemzését lásd: SZABÓ Ildikó: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. *Politikatudományi Szemle*, 2006/1. 214–231.

leteknek nem hozta el a várt felszabadulást. Emiatt azokon a területeken nemcsak megmaradt, hanem a trianoni traumára ráakódva⁴ meg is erősödött a kisebbségi léthelyzet és felerősödött a hozzá kapcsolódó öndefiníciós törekvés kérdése. Ezt az elemzett folyóiratok 1940 és 1944 között jól érzékeltetik: egyrészt a trianoni döntést követő nemzeti-keresztény diskurzus revíziós törekvései nem szűntek meg (részben a dél-erdélyi területek miatt). Másrészt a *nemzetépítés* gondolata a második bécsi döntést követően az elemzett kiadványokban kiegészült a Szent Korona-tannal, de legfőképp a Szent István-i állameszmével, ami azt mutatja, hogy a lapok részben beilleszkedtek a korabeli magyarországi diskurzusba.⁵ Ebből a megfontolásból, amennyiben csak a *nemzetépítésre* fókuszálna a dolgozat, talán helyesebb lenne a Horthy-kor *terminus technicus* használata, azonban ez esetben nem történne meg az anyaország és az erdélyi, kisebbségi létben élő magyarság szétválasztása, ezzel a *nemzetépítés* értelmezési keretének is azonosnak kellene maradnia, ami nem helytálló sem területileg, sem a történeti előzményeket tekintve. Amikor a két világháború közötti kifejezéssel élek a dolgozatban, akkor tehát a vizsgált kisebbségre és azon belül is a romániai katolikus magyar nőkre és az általuk működtetett lapok alapján használt *nemzetépítés*-fogalom folytonosságára tekintettel teszem azt.

Vizsgálatomban arra törekedtem, hogy a kiadványokban megjelenő nőképek és a *nemzetépítés* ábrázolását, valamint annak sajátosan a női szerepekre reflektáló jellegzetességeit elemezzem. A lapokban a nőképek különböző típusait lehet elkülöníteni, ezek részben illeszkedtek a hagyományos női szerepekhez, és bővültek olyan újabb motívumokkal, amelyek a korszakban a modernitás és a feminizmusok következményei-

⁴ A trianoni trauma kifejezés használatáról lásd: EGRY Gábor: A kisebbségi magyar identitás változásai a 20. században. *Múltunk*, 2017/4. 93. Továbbá EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m. 484–490.

⁵ Egy előző kutatás során röviden áttekintettem a Szent István-tisztelet megjelenését *A Nap* című folyóiratban, ezért, valamint terjedelmi okok miatt sem térek ki itt erre. (LENGYEL Nóra: A Szent István-recepció az erdélyi katolikus nőmozgalmi lapban, *A Nap* című folyóiratban (1940–1944). In: G. MOLNÁR Péter (szerk.): *Studium: Tanulmányok*. PPKE BTK, Budapest, 2016. 85–101.

ként jelentek meg, sőt mai napig is természetszerűleg kötődnek a társadalom nőkről alkotott fogalmi rendszeréhez.

A nemzetépítő nő és ellenfogalmi

A folyóiratok alapján detektált (kimutatott) nőképeket Koselleck aszimmetrikus ellenfogalmi alapján tartom egymással szembeállíthatónak, azzal a megkötéssel, hogy az elemzési kereteket szövegszerűen nem a szerző hozta létre, hanem a lapok saját diskurzusa által konstruált kategóriák ezek.⁶ Kiindulópontom, hogy a kisebbségi *nemzetépítést* (legalább) három tényező hátrózza meg. Egyrészt az anyaország *nemzetépítési* törekvései, másrészt az új, jelen esetben Nagy-Románia nemzetiesítő politikája,⁷ harmadrészt a romániai magyarság kisebbségként való öndefiniálási tevékenysége.⁸ A három pólus jelen esetben kiegészítendő egy társadalmi nemi motívummal, mivel a kisebbségben élő nők egy adott (katolikus-keresztény) csoportjának öndefiniálási kísérletével és a hozzá tartozó diskurzuselemzéssel foglalkozom. Ezen az öndefiniálási kísérleten van a hangsúly, amikor Koselleckre hivatkozom: kifejeződik benne a definiáló identitása, viszont kifejezi a másokhoz való viszonyát is, hiszen „egy cselekvő önmeghatározásához szükségszerűen ellenfogalmak is tartoznak, melyek a mások ellenében megfogalmazott »mi«-t nemcsak artikulálják, hanem megkülönböztető jegyekkel is felruházzák”.⁹ Magunk és mások meghatározása azonban nem jelenti, hogy az ellenfogalmak következőképp aszimmetrikusak is: attól válnak azzá, hogy az idegen csoport elnevezése

⁶ A folyóiratokban rendszeresen előforduló kifejezéseket idézőjelbe téve, kurzívval szedve használok, ezzel érzékeltetve a sajtókiadványok jellemző szóhasználatát. A tanulmányban a nemzetépítő kifejezést szintén kurzíválom, hiszen ez a vizsgált korra jellemző nemzeti-keresztény diskurzus elemeként értelmezendő, nem pedig a szerző saját minősítése adott nőképre, vagy a hozzá kapcsolódó tevékenységre vonatkozóan.

⁷ Rogers BRUBAKER (szerk.): *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 70–78.

⁸ Vö. KÁNTOR Zoltán, *Nemzet és intézményesülés*. I. m. 287.

⁹ Reinhart KOSELLECK: *Ellenségfogalmak*. In: SZABÓ Márton (szerk.): *Az ellen-ség neve*. Jósöveg Kiadó, Budapest, 1998. 14.

nem áll összhangban azzal, ahogy ő magát nevezi, tehát a kifejezés használatának egyoldalúsága alakítja ki az aszimmetriát azáltal, hogy az ellentétes csoportra rámutat, de el nem ismeri.¹⁰

A sajtókiadványok alapján meg lehet különböztetni: a *nemzetépítés* szolgálatába állított „*nemzetmentő*” anya, dolgozó nő, közéleti nő és cseléd, valamint a „*nemzetrontó*” prostituált és az „*új leányok*” ellenfogalmakat. A „*nemzetrontó*” nők csoportja bővíthető lenne a lapokban felbukkanó „*megesett leány*” képével, aminek értelmezésére nem térek ki, ám nem azért, mert az általam kialakított struktúrába utólag nem illeszthető be, hanem azért, mert a „*nemzetmentő*” és „*nemzetrontó*” halmazok metszetének a lapok nem adtak külön elnevezést, beemelésével már nem az önazonossághoz kapcsolódó diskurzust vizsgálná a tanulmány.

Az identitásdiskurzus vizsgálata megmutatja, hogy a katolikus nőmozgalom sajtójában az identitást részben a társadalmi környezet, az emancipációs folyamatok alkotják, de jelentősebb arányban alakítja az érték- és normaválasztás. Ezek alapján az elemzés során lehetőség nyílik a cselekvő közösség politikai és társadalmi szerepvállalásának megismerésére is, hisz az aszimmetrikus érvelési struktúra azon túl, hogy kijelöli a „mi” közösséget, megteremti és formálja a cselekvéseket. Az elemzett kategóriák, a „*nemzetmentő*” és „*nemzetrontó*” nők imázsa olykor változó motívumokkal jellemezhető. Ezt Koselleck ellenfogalmakról szóló elmélete magyarázza, de Egry Gábor hasonló eredményre jut, amikor azt írja, hogy „[...] az önazonosság alapvetően relacionális, nem önmagában áll, hanem másokhoz való viszonyban jelentkezik a besorolás és az ehhez kapcsolódó elvárások révén [...] Részben éppen ez teremti meg az önazonosság változásának dinamikáját is.”¹¹ A katolikus nőmozgalom által elnevezett „mi” csoporttal szemben az „ők” csoport dinamikusabb mozgást mutat, és az erre adott válaszokat, vagy az ez ellen való védekezést jelenítik meg sok esetben a folyóiratok.

¹⁰ Reinhart KOSELLECK: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. József Kiadó, Budapest, 1997. 6.

¹¹ EGRY Gábor: *A kisebbségi*. I. m. 80.

A diskurzust vizsgálva megállapítható, hogy a „mi” és „ők” kategóriák olykor „mi” és „ti” kategóriákra vált, előfordul tehát, hogy az idegenek csoportja közelebb kerül a „mi” csoporthoz.

Historiográfiai áttekintés

Hazánkban a nők történetének kutatásából származó művek száma a 20. század második fele óta egyre gyarapodik.¹² A mikrotörténeti kutatások mellett vizsgálják a nők társadalmi csoportját, magatartását és viselkedéstörténetét, társadalmi szerveződését, de többen fókuszálnak a neveléstörténeti szempontú vizsgálódásra is. Jelentős a nők munkavállalását és az egyenjogúsításért folytatott harcát bemutató munkák száma is. A dualizmus és a szocializmus kora mellett a két világháború közötti időszak – egyelőre úgy tűnik – nem élvez kitüntetett szerepet; különösen igaz ez Erdélyre; magyar és román nyelven is csupán néhány történettudományi munka született eddig a két világháború közötti erdélyi magyar nőtörténetről.¹³ Az erdélyi egyháztörténettel foglalkozó munkák nem vagy csak érintőle-

¹² A nemzetközi szakirodalmat jelen tanulmányba nem emeli be a szerző. Továbbá szintén nem tekinti át a nőtörténeti kutatások és a gender-témák kutatásának intézményesülését. Összefoglalását lásd: PETŐ Andrea: Társadalmi nemek és a nők története. In: BÓDY Zsombor–Ö. KOVÁCS József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 333–362.; BURUCS Kornélia: A nőtörténeti kutatások genezisééről. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2011. 83–90., továbbá *A gender studies és women's studies között fennálló elméleti kérdésről* lásd: BOKOR Zsuzsa: A nőies nőktől a férfias férfiakig. Hogyan kutassunk (nemcsak) nőként (nemcsak) nőket? In: SZABÓ Á. Tőhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2003. 79–103.

¹³ BOKOR Zsuzsa: Nők a deviancia határán. Az átmenet asszonyai Kolozsváron az 1920-as években. In: BAKÓ Boglárka–TÓTH Eszter Zsófia (szerk.): *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008. 165–180.; Tamás LÖNHART: „Asociațiile femeilor maghiare din Transilvania în prima jumătate a secolului XX.” In: Ghizela COSMA–Virgil ȚĂRAU (eds.): *Condiția femeii în România în secolul XX. Studii de caz*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002. 63–80.; Ghizela COSMA: Aspecte privind mișcarea feministă din România în perioada interbelică. Anii '30. In: Ghizela COSMA–Virgil ȚĂRAU (eds.): I. m. 81–99.

gesen térnek ki a nők történetére,¹⁴ de a vallásos nőmozgalmak kutatására is jellemző az a szemléletmód, amely az egyház és a szerzetesrendek szerepét elemzi,¹⁵ ami természetesen szükséges, azonban nem elégséges ahhoz, hogy a mozgalom természetese, törekvése és szellemi alapjai teljeskörűen feltáráshoz kerüljenek.¹⁶

Előremutató törekvésként jelent meg a katolikus sajtó 20. századi történetének kutatása,¹⁷ mely munkában már a nők tevékenységére is felhívják az olvasó figyelmét, azonban a vizsgált korszakba illeszkedő sajtó- és médiatörténeti tárgyú munkák döntően szintén a magyarországi területeket veszik górcső alá. Az erdélyi sajtótörténettel foglalkozó művek¹⁸ száma egyelőre

¹⁴ HÁMORI Péter: Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben (1938–1944). *Korall*, 2004/18. 65–97.; HÁMORI Péter: Adalékok az erdélyi keresztény egyházak és a magyar társadalom kérdéseihez (1920–1940). In: HEGEDŰS Rita–RÉVAY Edit (szerk.): *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. SZTE BTK Vallástudományi Tanszék, Szeged, 2007. 148.; SAS Péter: Az Erdélyi Római Katolikus Egyház (1900–1948). Mundus Kiadó, Budapest, 2008. 68., 74.; BARDI Nándor: *Otthon és haza*. I. m. Egyházi oktatási hálózat és egyházi egyesületek. 438–439.; BIRÓ Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro Print, Kolozsvár, 2002. 348.; MARTON József: Az erdélyi római katolikus egyházmegye intézményei a két világháború között. *Korunk*, 2002/4. 17–27.

¹⁵ SAS Péter: I. m.; WALTER Ilona: *A Megszentelő Szeretet szolgálatában: A Szociális Testvérek Társasága Romániai Kerületének munkatörténete a szerzetesrendek működésének betöltéséig*. Kézirat. Forrás: <http://www.sssromania.ro/docs/Tortenet1.pdf> (Letöltve: 2016. 12. 11.); FARMATI Anna: Szerzetesnők a keresztény feminizmus – a társadalom szolgálatában. In: BODÓ Márta (szerk.): *Nőnek (is) teremtette. Nők a társadalomban és az egyházban*. Romániai Magyar Pax Romana–Státus, Csíkszereda, 2006. 169–178.; ZSAKÓ Erzsébet: *Hinni és tenni. Az Unitárius Nőszövetség története*. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2003.

¹⁶ A keresztény feminizmus mozgalma mögött álló katolikus nőszervezetek áttekintését röviden lásd: HORVÁTH Ágnes: Nők és a politika a század első éveiben. In: VALUCH Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Osiris Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1995. 370–387.

¹⁷ KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon, 1896–1932*. Complex Kiadó, Budapest, 2013.

¹⁸ FLEISZ János: *Az erdélyi magyar sajtó története, 1940–1944*. Pro Pannonia, Pécs, 2016; KOSZTOLÁNYI Katalin: Egy székelvöldi honismertető folyóirat. A Székelység (1931–1944) története és szerepvállalása. *ME.dok*, 2012/4. 93–107.; OZSVÁTH Judit: Magyar nyelvű nevelésügyi lapok a két világháború közötti Romániában, *Magiszter*, 2015/4. 158–187.; DAVID Gyula: Magyar nyelvű egyházi és vallásos sajtó Romániában. *Korunk*, 1990/10. 1346–1352.; PÉTER Edit:

elmarad a 20. századi erdélyi sajtó jelentőségétől, társadalmi szerepvállalásától, és alig érintik a nőtörténeti és a társadalmi nemi kérdéseket.

A fenti áttekintést és a téma érintetlenségét tekintve a dolgozat hozzájárulhat ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk a két világháború közötti erdélyi magyar katolikus társadalomról, különös tekintettel a nők történetére.¹⁹ A tanulmány épp a fent vázolt hiátus miatt nem tér ki az erdélyi nőtörténet korszakolására.²⁰

Jelen nőtörténeti dolgozat, mely két – nők által szerkesztett, önmeghatározásuk alapján is kimondottan – női lapot tanulmányoz, a feminizmusok közül a keresztény feminizmust²¹ érinti. Emellett a tanulmány figyelembe veszi Sára Szabó Katalin fogalmi rendszerét,²² aki a keresztény feminizmus ki-

Meg kellene írni. Egy erdélyi sajtótörténeti kutatás dilemmái. *ME.dok*, 2010/2. 79–88.; GYÖRGY Béla: Magyar újság a román fővárosban. Bukaresti Magyar Hírlap. *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. 446–455.; SAS Péter: Egy ismeretlen erdélyi lap, a Sövényfalvi Híradó (1898–1899, 1902). *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. 437–445.

¹⁹ A történetírás eddig keveset foglalkozott az erdélyi magyarok vallásos egyesületeinek 20. századi történetével. Lásd: HÁMORI Péter: Adalékok. I. m. 148. és BARDI Nándor: *Otthon és haza*. I. m. Bevezetés. 29.

²⁰ A magyarországi nőtörténet korszakolását lásd: PAPP Barbara-SIPOS Balázs: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 20–42.

²¹ ANDOR József: A keresztény feminizmus. *Katolikus Szemle*, 1907/6. 596–605.; BALOGH Margit: A „keresztény” feminizmus. Slachta Margit (1884–1974) életútja. *História*, 2000/5–6. 56–59. A keresztény feminizmus kifejezés a Magyar Katolikus Lexikonban (MKL) önálló szócikként nem szerepel, csupán említés szintjén van jelen több helyen. *Magyar Katolikus Lexikon*. Diós István (főszerk.), VICZIÁN János (szerk.). Szent István Társulat, Budapest, 1993–2014.

²² Többek között Pető Andrea és Sára Szabó Katalin munkássága lehetőséget ad a jövőben a magyar katolikus nőmozgalom és a hozzájuk tartozó intézményi háttér (például felekezeti szempontból történő) összehasonlító elemzésére. Lásd: PETŐ Andrea: „Minden tekintetben derék nők.” A nők politikai szerepei és a nőegyletek Magyarországon a két világháború között. In: NAGY Beáta–S. SÁRDI Margit (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 269–278. Továbbá SÁRAI SZABÓ Katalin: *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig. A belmisszió mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. ELTE BTK, Budapest, 2010. Doktori disszertáció. Kézirat. Lásd még: SÁRAI SZABÓ Katalin: Nőkép a református sajtó tükrében, 1867–1918. *Egyháztörténeti Szemle*, 2001/2. 3–34. Lásd még: SÁRAI SZABÓ Katalin: „Családi élet őrzői, magyar re-

fejezés helyett a normakövető emancipáció kategória alkalmazását javasolta a protestánsok és a katolikusok nőmozgalmára tekintettel,²³ azonban élek azzal a kiegészítéssel, hogy a keresztény feminizmus és a normakövető emancipáció nem zárja ki egymást. Ha elfogadnám kizárólagos értelmezési keretnek a normakövető emancipáció fogalmát, azt is elfogadnám, hogy csak egy norma létezik, ám természetét tekintve többféle létezhet (változó lehet például kor, tér, idő, kultúra, felekezet alapján). Feltételezem, hogy a keresztény feminizmus normakövető emancipációs irányzat, azonban azt is állítom, hogy más feminizmusok is megvalósíthatnak normakövető emancipációt. Szükséges lehet a normá(ka)t meghatározni, amiben remélhetőleg jelen tanulmány is közreműködik; vizsgáljuk, hogy a keresztény feminizmus egységesnek tekinthető-e a vizsgált időszakban a kiadványok alapján.

Katolikus egyház, katolikus sajtó

A Trianont követő terület- és főhatalom-változás az erdélyi magyar sajtó ügyére is hatással volt.²⁴ A román uralom alá került és kisebbségi létbe kényszerült erdélyi magyaroknak meg kellett oldaniuk a magyar nyelv és kultúra ápolását, a magyar művelődés és nemzettudat fenntartását; ezeket a feladatokat látták el az egyesületek és egyletek, az iskolák,²⁵ az egyházak és az újságok.²⁶ A magyar közösségnek újra kellett definiálnia önmagát mint nemzeti kisebbség,²⁷ amit a sajtón keresztül tudott leginkább megvalósítani.²⁸ Az erdélyi magyarság iden-

formátus anyák, asszonyok...” Nők a két világháború közötti református egyházi sajtóban. *Médiakutató*, 2009. tavasz, 83–93.

²³ SÁRAI SZABÓ Katalin: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon. *Replika*, 2014/1–2. 85–106.

²⁴ BIRÓ Sándor: I. m. 406.

²⁵ GIDÓ Attila: *Oktatási intézményrendszer és diákpopoláció Erdélyben 1918–1948 között*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2013.

²⁶ BIRÓ Sándor: I. m. 408–409.

²⁷ LÖNHART Tamás: I. m. 72.

²⁸ A romániai magyar sajtóra vonatkozó törvényeket és a cenzúra szerepét lásd: BIRÓ Sándor: I. m. 428–435.

titásának megőrzésében komoly szerepet játszott a romániai magyar katolikus sajtó, hisz a katolikus egyház a folytonosság biztosításának alappillére volt.²⁹ 1919 előtt Erdélyben tizenkét magyar nyelvű vallásos és hitbuzgalmi lap működött,³⁰ viszont 1940–1943 között hatvanháromféle egyházi, hitbuzgalmi és missziós sajtókiadvány jelent meg,³¹ melyek közül az Erdélyi Katolikus Nőszövetség a *Jóbarát*,³² *A Hírnök*, *Katolikus Világ*, *Sonntagsblatt*, *Vasárnap*, *Vasárnapi Harangszó*, *A Nap*, *Iskola*, *Az Apostol*, *Tudósító*, *Magyar Lapok* és a *Farul Nou* lapokat hirdette. A Katolikus Nőszövetség – saját lapjain kívül³³ – az *Erdélyi Lapok*³⁴ napilap elindítását és terjesztését propagálta, létrehozták a Katolikus Sajtóalapot, gyűjtéseket és propagandát szerveztek.

A katolikus sajtó működését a vizsgált korszakban a katolikus egyház, főként XI. Pius pápa által³⁵ indított katolikus akció határozta meg, mely a I. vatikáni zsinat nyomán a „laikus apostolkodás”³⁶ szervezett formáját jelentette.³⁷ A lapoknak az alapvető katolikus keresztény tanításon kívül igazodniuk kellett a

²⁹ A katolikus sajtókiadványoknak – számuk ellenére – nagy hatáskörük volt. FLEISZ János: I. m. 127–128.

³⁰ BODÓ Márta: *Jóbarát. Egy erdélyi katolikus ifjúsági lap a két világháború között*. Verbum, Kolozsvár, 2013. 9.

³¹ FLEISZ János: I. m. 127.

³² A középiskolás katolikus diákok lapja.

³³ Propagandaversenyt hirdettek *A Nap* terjesztése érdekében, de karácsony idején az olvasók ajándékként új előfizetőket szerezhettek a lapnak.

³⁴ Erdélyi katolikus napilap. Később *Ardeal* néven jelent meg.

³⁵ *Ubi arcano Dei* kezdetű enciklikájában írt a katolikus akció kereteiről. Lásd: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945*. Pannonica Kiadó, Budapest, 1999. 264.; SAS Péter: *Az Erdélyi*. I. m. 50.

³⁶ MKL. 1993. 36.

³⁷ Több pápai enciklika is szerepet játszott ennek kialakulásában: XIII. Leó *Rerum Novarum* kezdetű enciklikája, amely meghatározta a szükséges társadalmi tennivalókat, a közéletben való részvétel irányelveit. Lásd: TOMKA Miklós–GOJÁK János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 27–56. Erdélyben gróf Majláth Gusztáv Károly püspök munkájában is tetten érhető. Lásd: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház*. I. m. 244.; SAS Péter: *Az Erdélyi*. I. m. 15. X. Pius pápa a Krisztusban való megújulást tűzte ki célul *E supremi apostolatus cathedra* elnevezésű bulájában. Lásd: SAS Péter: I. m. 27. A pápai enciklikák egyes részeit a vizsgált folyóiratok is elemezték, és az alapján értelmezték a katolikus nőmozgalom tevékenységét.

katolikus akcióhoz, melyet a katolikus egyház a háború okozta társadalmi problémákra és a 20. századi nem vallásos alapon szerveződő tömegmozgalmakra, azok hatására adott válaszként. Az Erdélyi Katolikus Akciót Sándor Imre püspöki helynök (1893–1956) hirdette meg 1943-ban, Erdélyben csak ekkor indult el hivatalosan.³⁸ A romániai magyarok körében a második legnagyobb létszámú felekezet a katolikus volt.³⁹ A hívek összetartását az egyesületek, egyletek számos művelődési, kulturális, műsoros előadói esttel és délutánnal erősítették. A gyűlékezések engedélyezését a román állam megnehezítette,⁴⁰ vagy az engedélytől eltekintve a helyszínen félbeszakították az adott rendezvényt.⁴¹ (Erre egy vonatkozó utalás található az Erdélyi Katolikus Nőszövetség folyóiratait tekintve: az *Ezer Székely Leánynap* ünnepén 1934-ben a résztvevők csak a templomi részét tarthatták meg a rendezvénynek, azt is csak csendőri felügyelet mellett).⁴² Annak ellenére, hogy a román hatóságok akadályozták az erdélyi magyarok által szervezett események lebonyolítását, az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség szervezésében (az Erdélyi Katolikus Nőszövetség tagjainak részvételével)⁴³ a katolikusok két-három évente meg tudták rendezni a katolikus nagygyűléseket,⁴⁴ melyeken csakúgy, mint a magyarországi katolikus nagygyűléseken,⁴⁵ tárgyalták a sajtóügy kérdéseit is.

³⁸ FARAGÓ Ferenc: Az Erdélyi Katolikus Akció. *A Nap*, 1943/12. 4–6.

³⁹ BIRÓ Sándor: I. m. 322.

⁴⁰ Uo. 443–444.

⁴¹ A nőegyletek tevékenységét akadályozták legkevésbé a román hatóságok. Lásd: BARDI Nándor: *Otthon és haza*. I. m. Stratégiai útkeresés az OMP-ben. A romániai magyar intézményi szerkezet. 89. A gyűlekezési és társulási szabadságról lásd: BIRÓ Sándor: I. m. 436–439.; EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m. 52., 404–407.

⁴² N. n.: Három kérdés – három felelet. *Vasárnapi Harangszó*, 1941/4. 3.

⁴³ KLESTENITZ Tibor: *A katolikus nagygyűlések mint médiaesemények*. I. m. 45–58.

⁴⁴ I. 1923. és VII. 1932.: Nagyvárad, II. 1924: Arad, III. 1927: Csíkszereda, IV. 1928: Nagykároly, V. 1930: Kolozsvár, VI. 1931: Székelyudvarhely, VIII. 1933.: Gyergyószentmiklós, IX. 1934.: Kézdivásárhely, X. 1936.: Marosvásárhely. Lásd: SAS Péter: *Az Erdélyi*. I. m. 68–69.

⁴⁵ CSIBI Norbert: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűléseken. In: KLESTENITZ Tibor (szerk.): I. m. 59–82. Lásd még: GIANONE

A gyülekezési korlátozások miatt részben a sajtó biztosította az erdélyi magyarok rendszeres „találkozását” és a katolikus akció megvalósulását is, melyben az Erdélyi Katolikus Nőszövetségnek az új keresztény nőideál megteremtését,⁴⁶ tehát igen fontos célt tűztek ki, ami érthető, hisz a női társulások az egyház legszélesebb (és legszövevényesebb) hálózatát testesítették meg a felekezeti társadalmi szervezetek között.⁴⁷

Romániai/Erdélyi Katolikus Nőszövetség

Az Romániai (másképp Erdélyi)⁴⁸ Katolikus Nőszövetség 1926. augusztus 1-jén alakult Aradon, a Kultúrpalota dísztermében.⁴⁹ A *Nap* folyóirat egy teljes száma a Katolikus Nőszövetség ismertetésével foglalkozott, részletesen beszámoltak az alakuló közgyűlésről,⁵⁰ a szervezet felépítéséről,⁵¹ és ismertették az elhangzott beszédeket,⁵² továbbá közzétették az egyházmegyék hozzájárulásáról szóló⁵³ és a nemzetközi támogatásról értesítő⁵⁴ leveleket.

Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség nem egy új egyesület, hanem egy magát mozgalomnak tekintő csúcsszervezetként jött létre és lett része az 1912-ben alakult Nemzetközi Katolikus

András–KLESTENICZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.

⁴⁶ SÁNDOR Imre: Katholikus akció és a katolikus nőszövetség. *A Nap*, 1930/4. 5.

⁴⁷ BÁRDI Nándor: *Otthon és haza*. I. m. Egyházi egyesületek. 438–439.

⁴⁸ A helységnév használatát a román rendeletek szabályozták, melyek a társadalmi szervezetek és a sajtótermékek címadását is érintették. Lásd: BÍRÓ Sándor: I. m. 316–318. A nyelvhasználati korlátozások értelmezésére lásd példaként: EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m. 421–436.

⁴⁹ HALLER Józsa: Jegyzőkönyv. *A Nap*, 1926/8. 6.

⁵⁰ Uo. 6–8.

⁵¹ N. n.: Alapszabályok ismertetése. *A Nap*, 1926/8. 15–17.

⁵² N. n.: Hozzászólások. *A Nap*, 1926/8. 17–24.

⁵³ A Szociális Nővérek Társulatának főnöknője: Egyház-főhatósági engedélyezések. *A Nap*, 1926/8. 4–5.

⁵⁴ N. n.: Üdvözlő levelek. *A Nap*, 1926/8. 27–28.

Nőszövetségnek.⁵⁵ Azt a célt szolgálta, hogy az erdélyi és bán-sági Oltáregyleteket, Mária Kongregációkat, Leányklubokat és minden hitbuzgalmi, szociális és karitatív egyesületet egy szervezetbe tömörítse, irányt mutasson nekik, és segítse őket működésükben. A Nőszövetség feladatait több szakosztály (Hitéleti, Szociális-karitatív, Faluvédő, Ifjúsági és Munkásnő Szakosztály) keretében végezte,⁵⁶ így összekötő kapocs lehetett valamennyi Románia területén működő katolikus nő- és leányegyesület között. Elnöknője 1926–1934-ig Horváth Árpádné biharszentandrási Frankó Adele, 1934–1944-ig gróf Bethlen Györgyné báró Jósika Paula (1889–1962), az Országos Magyar Párt vezetőjének felesége volt, aki elnöke volt az Erdélyi Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkárságának is. Gróf Bethlen Györgynét a Katolikus Nőszövetségben kifejtett tevékenységéért 1943-ban *Pro Ecclesia et Pontifice* (Az Egyházért és a Pápáért) érdemkereszttel tüntette ki a pápa Márton Áron (1896–1980) gyulafehérvári püspök előterjesztésére.⁵⁷

Fontos, hogy a Szociális Testvérek Társasága jelentős szerepet vállalt a Katolikus Nőszövetség munkájában,⁵⁸ de hivatalosan, alapszabálya szerint nem működtethetett intézményeket, nem vezethetett mozgalmat,⁵⁹ ezért a szövetségi vezetők a világi nők köréből, az arisztokrácia tagjai közül és a közéleti szereplők

⁵⁵ Fővédnöke a pápa volt. X. Pius pápa 1913-ban hagyta jóvá a szövetség alapszabályát, majd XI. Pius pápa 1925-ben. *A Nap*, 1926/8. A szervezetet Katolikus Női Ligák Nemzetközi Szövetsége, továbbá Katolikus Nőszervezetek Világunioja néven is nevezték. A szervezet célja, hogy megkönnyítse a katolikus nők bekapcsolódását a szociális munkába, társadalmi és kulturális mozgalmakba, továbbá az egyházi missziós munkákba bekapcsolja a világi híveket is. MKL, 2001. 383.

⁵⁶ A Romániai Katolikus Nőszövetség 1929-es felépítéséről beszámol Sulyok István: Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete. In: Sulyok István–Fritz László (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv, 1918–1929*. Juventus, Kolozsvár, 1930. 118–159. Ebből kiderül, hogy a Munkásnő Szakosztály még 1929-ben is megszervezésre várt. Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség alapszabályát ismerteti *A Nap* 1926/8. helyett megjelenő melléklet alapján. Lásd: Walter Ilona: I. m. 1–3.

⁵⁷ Sándor Imre: Gróf Bethlen Györgyné. *A Nap*, 1943/8. 7.

⁵⁸ Farnati Anna: I. m. 169–178.; Sas Péter: I. m. 37.; Walter Ilona: I. m. 1–31.

⁵⁹ Walter Ilona: I. m. 1.

feleségeinek sorából⁶⁰ kerültek ki. A Farkas Edit által 1908-ban alapított Szociális Missziótársulathoz több nővér kiválásával alakult a Szociális Testvérek Társasága 1923-ban Budapesten, Slachta Margit vezetésével. Az akkor még missziós nővérek 1917-ben telepedtek le Gyulafehérváron, majd az erdélyi kerület megalapítására 1921-ben Ikrich Auguszt (Erzsébet) vezetésével került sor. A romániai alkotmány miatt 1923-ban önállósultak Romániai Szociális Misszió Országos Szervezete néven, és a budapesti központtal való kapcsolatukat meg kellett szüntetniük, de 1926-ban csatlakoztak a budapesti Szociális Testvérek Társaságához.⁶¹ A Társaság tagjai jelentősen meghatározták *A Nap*-ban és a *Vasárnapi Harangszó*-ban bemutatott nőképek ábrázolását, ezért történetük kutatása is segít az elemzésben. Emellett a világi nők mozgalomban betöltött szerepének vizsgálata hozzájárul a katolikus egyház 20. századi megújulásának értelmezéséhez, melyben a nőknek is nagy szerepet szántak.⁶²

Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség megszervezését indokolta emellett, hogy a társadalmi problémák mértéke olyan arányban megnőtt, amire a jótékony egyletek már nem tudtak választ adni,⁶³ emiatt koncentráltabb és strukturáltabb, nagyobb létszámmal működő szervezetre volt szükség.⁶⁴ Ilyen volt például a vallásos alapon szervezettek közül a Dávid Ferenc Egyetben gyökerező Unitárius Nőszövetség, vagy a Református

⁶⁰ BÁRDI Nándor: *Otthon és haza*. I. m. Egyházi egyesületek. 439.

⁶¹ Lásd: MURÁNYI Teréz: Szellemben, irányzatban, szeretetben egyek vagyunk veletek: A Szociális Testvérek Társasága romániai kerületének rövid története. *Keresztény Szó*, 2013/8. Forrás: http://epa.oszk.hu/00900/00939/00153/EPA00939_kereszteny_szo_2013_08_1.html (Letöltve: 2019. 02. 05.) Lásd még: MKL, 2008. 363–364. és 366–368.

⁶² 1937-ben a *nemesség kötelez* címszó alatt az arisztokrata lányok tanulmányi hetet tartottak a Katolikus Nőszövetség központjában. N. n.: Szociális munkák. *A Nap*, 1937/1. 18. SÁRAI SZABÓ Katalin: *Normakövető*. I. m. 90. szintén kiemeli, hogy a társadalmi életben nyilvánosságot vállaló nők a középosztály köréből kerültek ki.

⁶³ Az új típusú női szervezetek magyarországi vonatkozásáról lásd: PETŐ Andrea: *Minden tekintetben*. I. m. 271.

⁶⁴ Vö. BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 137. és CIEGER András: A vörösszalón úrinője. Becsky Ida és a férfiak. In: LÁCZAY Magdolna (szerk.): *Nők és férfiak..., avagy a nemek története*. Nyíregyházi Főiskola, Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. 308–321., 313.

Nőszövetség, melyeknek a Katolikus Nőszövetséghez hasonlóan számtalan helyi fiókszervezete volt. Természetesen világi nőszervezetek is alakultak, mint például a Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkársága, mely a romániai magyar nőszervezetek központi adminisztratív szerve volt.⁶⁵

A Nap

Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség tagjai közötti kapcsolattartást és tagszervezetei egységes elvek szerinti működését *A Nap* című nőmozgalmi folyóirat biztosította,⁶⁶ melyet az Erdélyi Katolikus Nőszövetség Szociális Szakosztálya adott ki. A folyóirat kiadója 1931–1937 között a Szociális Testvérek Társasága; 1938–1944-ig a Romániai Katolikus Nőszövetség. A folyóirat, mely egyedülálló női szociális lapként működött Románia területén,⁶⁷ 1921-től⁶⁸ a *Vasárnap* című lap (Arad) szociális mellékleteként indult, majd 1925-től önálló folyóirattá alakult *A Nap, a Romániai Szociális Missziótársulat Országos Szervezetének hivatalos lapja* címmel, és július és augusztus kivételével havonta adták ki Temesváron. A folyóirat címe többször is változott, 1926-tól már *A Nap, a katolikus nőmozgalom lapja* névvel látott napvilágot mint *A Katolikus Nőszövetség és a csatlakozott egyesületek hivatalos lapja*. A folyóirat kiadása 1928 februárjától Nagyváradon történt, azonban 1928 szeptemberében már Kolozsváron jelent meg, s a lap fennállásáig a kiadóhivatal Kolozsváron is maradt. A folyóirat 1935-ben *A Nap, a katolikus nők lapja* nevet vette fel, s egészen 1944-ig ezt a nevet viselte. *A Nap* kiadóhivatala először Temesváron, majd Nagyváradon, végül Kolozsváron volt, és a kolozsvári Gloria Nyomda készítette. A vizsgált folyóiratok segítették az Erdélyi Katolikus Nőszövetség munkáját és a ka-

⁶⁵ SÜLYÖK István: I. m. 151.

⁶⁶ A folyóiratot, fontosabb rovatait röviden bemutatja: FARMATI Anna: I. m.

⁶⁷ SÜLYÖK István: I. m. 156.

⁶⁸ A Magyar Katolikus Lexikon szócikke szerint 1922-ben indult a lap. Lásd: MKL, 2004. 584. Néhál *A Nap* címlapján is eltérően jelölik az évfolyamot, a kérdés tisztázásához a jövőben a *Vasárnap* című lap (Arad) 1921–1922 közötti vizsgálata is szükséges.

tolikus akció erdélyi megvalósulását, hisz híreket szolgáltattak a katolikus leányegyesületekről, leányklubokról. A nőmozgalmi folyóiratnak széles előfizetői bázisa volt, melyről a legtöbb évfolyamban listát közöltek az aktuális szám utolsó oldalain. A lapok olvasóközönségét számszerűleg – eddigi kutatásaim alapján – nem lehet meghatározni, de települések alapján körvonalazni lehet.⁶⁹ A folyóirat hatóköre 1941-től folyamatosan szélesedett egészen 1944-ig: az éves előfizetők 1941-ig 108 települést fedtek le, 1944-ben már 350 településről volt legalább egy éves előfizetője a lapnak.⁷⁰ A *Nap*nak fontos kultúraközvetítő szerepe volt: Kosztolányi Dezső, Dsida Jenő, Juhász Gyula, Mécs László, Sik Sándor, Reményik Sándor műveivel színesítették a folyóiratot; a nőszövetségi tagok verseit is közölték a lapban, továbbá állandó rovatként működött a könyvajánló rész is. Az újságot a Szociális Testvérek Társaságának tagjai szerkesztették, akik több esetben publikáltak is a lapban. A *Nap* szerkesztői voltak:⁷¹ Ikrich Augusztina nővér (1925–1931), Báthy Aglája nővér (1931–1935), Csátáry Adél (1935–1940), Szim I. Lídia (1940–1941), Koós Adrienne⁷² (1941–1944), a református Kós Károly (1883–1977) húga. Nemcsak nők, hanem férfiak is írtak a lapba, például Szilágyi M. Dózsa (1879–1949) magyar római katolikus egyházi író, orvos, premontrei perjel, az Erdélyi Katolikus Népszövetség igazgatója, dr. Jakabffy Elemér (1881–1963) romániai magyar politikus, jogász, publicista, dr. Gyárfás Elemér (1884–1945) romániai magyar jogász, politikus, közgazdász, újságíró, népszövetségi elnök, 1917-ben Kis-Küküllő főispán-

⁶⁹ 1938-ig közlik az éves előfizetők névsorát, lakcímét; 1939-ben és 1940-ben egy szám sem tartalmazza az előfizetők nevét, lakhelyét.

⁷⁰ A lap működésének anyagi hátterét nem elemzi a dolgozat, de meg kell jegyezni, hogy nem egyedül az előfizetések jelentették a kiadvány pénzügyi forrását. Az észak-erdélyi sajtóviszonyok 1940 utáni változásai a *Nap* folyóiratot sem hagyták érintetlenül, veszélybe került az addigi 1200 pengős támogatása, aminek rendezésére Hlatky Endre kormánybiztoshoz fordult Bethlen Györgyné. Lásd: FLEISZ János: I. m. 70.

⁷¹ Az MKL alapján 1935–1936: Csátáry Adél; 1938–1940: Szim I. Lídia szerkesztette a lapot, lásd: MKL, 2004. 584. Az adatok egyeztetése további kutatásokat igényel.

⁷² Lásd: Sas Péter: *Az Erdélyi*. I. m. 74. Ezt alátámasztja Kós Károly levelezése. Sas Péter (kiad.), Mundus Kiadó, Budapest, 2003. 191.

ja, Sándor Imre (1893–1956) népszövetségi igazgató, dr. Sulyok István (1891–1945) romániai magyar újságíró, szerkesztő, politikus, Veress Ernő (1892–1973) szerkesztő az *Erdélyi Lapok* és az *Erdélyi Tudósító* lapoknál.

A *Nap* többször is említést tett a magyarországi nőegyletekről.⁷³ A lapban publikálók minden témában egységesen nyilatkoztak meg, mind az abban publikáló nők, mind a férfiak, tehát a lapot „papír individuumnak” tekinthetjük. Számos esetben a cikkek szerzői a lap alapján nem ismertek; ez a névtelenség szintén a folyóirat érvényesülési szándékát közvetíti az olvasó felé. A szerkesztők és a mecénás arisztokrácia együttesen alakították a folyóirat individualitását, sokszor az Erdélyi Katolikus Nőszövetség és/vagy a Szociális Testvérek Társasága szolgált meg a lapok révén.⁷⁴

Vasárnapi Harangszó

A *Vasárnapi Harangszó* a falusi lányok és asszonyok lapja volt, amely 1935-től jelent meg az Erdélyi Katolikus Nőszövetség kiadásában. A lap szerkesztéséért (1935–1943) Zachariás Flóra

⁷³ A 20. századi katolikus női szervezetek hálózata igen szövevényes, az Erdélyi Katolikus Nőszövetség kapcsolatban állhatott a Magyar Katolikus Nőegyletek Országos Szövetségével. A *Nap*ban csupán egy cikk jelent meg gróf Zichy Rafaelné tollából, amely ezt a kapcsolattartást jelzi. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár P 1650 Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége (1919–1947) iratanyagának alábbi tételei alapján nem mutatható ki a szervezetek közti kapcsolat: 2. - c. A Szociális Missziótársulattal tartott megbeszélés jegyzőkönyve; 5. A Külügyi Bizottság levelezése és iratai; 6. Zichy Rafaelné elnök levelezése és irata; 14. Fényképek a szövetség rendezvényeiről. Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség teljes iratanyaga feltehetően Bethlen Györgyné személyi hagyatékához köthető, melynek lelőhelye a kolozsvári romániai állami levéltár, ám az anyag egyelőre rendezés hiányában nem kutatható. Így a szerző levéltári jellegű forrásokat a Szociális Testvérek Társasága Romániai Kerületének kolozsvári rendházában (Szentlélek Ház) kutatott és vett jegyzékbe (Klebensberg Kunó Ösztöndíj [KKÖ] hungarikakutatás keretében, 2018 júliusában), ahol viszont az anyag legnagyobb részét fényképek és (sajtó)kiadványok alkotják, leveleket nem őriznek.

⁷⁴ A szerző individuális karakteréről bővebben lásd: THIENEMANN Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*. Pannonia Könyvek. Baranya Megyei Könyvtár. 1986³. 184. (Danubia Könyvkiadó, Pécs, 1930.)

szociális testvér felelt.⁷⁵ A folyóirat indulásakor egyszerű köntösben jelent meg, viszont 1941-től új fedőlappal adták ki, melyet Slachta Margit küldött karácsonyi ajándékként a szerkesztőségnek: egy népviseletbe öltözött, fonott hajú székely lány kongat egy harangot (vasárnapra), a távolban dombos, fenyves vidék húzódik, a közeli háttérben székely kapu látható.⁷⁶ Az új rajz ürügye a karácsony volt, valójában a felszabadulás (a második bécsi döntés) ünnepét jelképezte, de egyben értékes adalék a korabeli idealizált falusi nőkép elemzéséhez.

A *Vasárnapi Harangszó* nem teszi közzé az előfizetők listáját, ám olvasói leveleket és üzeneteket igen, melyből látható, hogy széles olvasótábora volt. Olvashatták a lapot a lány- vagy nőegyesületek, esetleg a katolikus egyház által fenntartott iskolák diáklányai is. Arról, hogy hány lányszövetség működött Erdély területén, az 1941-es leányifjúsági naptár számol be, statisztikával és térképpel alátámasztva.⁷⁷

A két lap terjedelme különbözött: A *Nap* legalább tíz-, de akár több mint húsz-, a *Vasárnapi Harangszó* mindig nyolcoldalas számokkal jelent meg. A *Vasárnapi Harangszó* rövid cikkeket, ám annál több képet és illusztrációt tartalmazott, továbbá fontos gyakorlati tudást közvetített, mely a néphagyományokat követte és a háziipart terjesztette: állandó rovataiban varrás-mintákat és recepteket közölt. A *Vasárnapi Harangszó* hírközlő funkciója meghatározóbb volt az újság szerkesztését tekintve:⁷⁸ a KALÁKA (Katolikus Leánykörök Alakulata) szervezeteire, eseményeire, taglétszámára fókuszált. A KALÁKA nem azonos a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége),⁷⁹ a KLOSZ

⁷⁵ WALTER Ilona: I. m. 30–31. és FLEISZ János: I. m. 161.

⁷⁶ *Vasárnapi Harangszó*, 1941/1. 1.

⁷⁷ Az erdélyi leányifjúsági naptára. Erdélyi Katolikus Nőszövetség, Kolozsvár, 1941.

⁷⁸ Az újságírás alapvető hírközlő funkciójáról lásd: SÍPOS Balázs: „Időben élni”. Hivatásos újságírók szerepei Magyarországon a XX. század első felében. In: LÁCZAY Magdolna (szerk.): I. m. 348.

⁷⁹ Lásd: N. n.: Izenetet hoztunk. *Vasárnapi Harangszó*, 1941/2. 4. A kaláka szó társadalomtörténeti elemzését lásd: SZABÓ Á. Tőhötöm: Együttműködési formák falun. Történeti összefüggések és változások. In: JAKAB Albert Zsolt-KESZEG Vilmos-SZABÓ Á. Tőhötöm (szerk.): *Kultúrakutatások és -értelmezések*. BBTE M. Néprajz és Antropológia Tanszék, Kriza János Néprajzi Társaság,

(Katolikus Leányok Országos Szövetsége), a D. L. (Dolgozó Leányok) testvérmozgalmakkal, ezen ifjúsági szervezetek bemutatására terjedelmi okok miatt itt most nem kerül sor. *A Nap*, mivel a városi, középosztálybeli nőknek íródott, akiknek több szabadidejük volt, amiben az olvasás nagyobb szerepet kapott, hosszabb, többoldalas cikkekkel jelent meg, és arányait tekintve kevesebb képet, illusztrációt láthatunk oldalain. Cikkei a gyakorlati tudást szolgálták, de ideológiai kérdéseket is megközelített, mint a hitleri náciizmus, az olasz fasizmus vagy a bolsevizmus; de előfordult, hogy gyereknevelésről, táplálkozásról közölt tudományos cikket, emellett hasábjain tárgyalták a nemi kérdést, valamint a nők egyenjogúsítási törekvéseit, nemzetközi szinten is bemutatva az aktuális helyzetet.

Nőképek a „nemzetmentés” szolgálatában

Az anya

A katolikus női folyóiratokat vizsgálva feltételezhetjük, hogy azokban a legjellegzetesebb női szerepként az anyaság jelenik meg, mivel mindig is megvolt az anyaság szentségének szakrális konnotációja⁸⁰ az ókori női kultuszokon át Szűz Máriáig, ám az anyai feladatokról, jellemzőkről való felfogás folyamatosan alakult. Bár a feminizmus, és – ahogy *A Nap* írja – „a li-

2008. 223–250. Továbbá SZABÓ Á. Töhötöm: Egy sajátos együttműködési forma: a kaláka. *Örökségünk*, 2008/3. 6–7.; SZABÓ Á. Töhötöm: Kalákatánc: a kalákák és a szórakozási alkalmak összefüggéseiről. *Örökségünk*, 2008/4. 14–15. A székelyföldi lányvédelemről lásd: FORRÓ Albert: Lánynevelés és -védelem a két világháború közötti Székelyföldön. *Örökségünk*, 2008/2. 6. A történetírás adós még a KALÁKA, a KLOSZ és a D. L. történetének alapos megírásával. Ez részben a KALÁSZ-ra is igaz, lásd: SZÉKELY Andrea: Félbemaradt reformkor. Katolikus Leánykörök Szövetsége: a KALÁSZ. *Katholikus Szemle*, 1989/1. 43–57. PETŐ Andrea hivatkozik az alábbi műre: BALOGH Margit: A KALÁSZ története. *Történelmi Szemle*, 1994/3. 27–38. A témában lásd még: BALOGH Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998. A KALÁSZ-mozgalomról lásd: BALOGH Margit: A KALÁSZ mozgalom krónikája. *Vigilia*, 1987/6. 432–437.

⁸⁰ Az anyakép és szerep szakralitásáról lásd: KENDE B. Hanna: *A kisemmi-zett férfinem. Az ósanyaistennőktől a mesterséges anyaméhig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 31–63.

beralizmus tulzó egyéniségkultusza” hatására a nők egy része háttérbe szorította a családanyaszerepet, a társadalmi mozgalmak nem egyedülként befolyásolták a házasság és a gyermekvállalás kérdését. A *Nap* szerint az első világháború okozta emberveszteség, alkoholizmus, bűnözés (társadalmi devianciák), lelki problémák (poszttraumás stressz), és a részben gazdasági kényszer hozta új női szerepek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a család intézménye válságba került, ami a folyóirat szerint veszélyeztette a kisebbségi létbe került magyarságot. A „családkrizis alapokai” elemzése során A *Nap* a hit háttérbe szorulását jelölte meg elsőként, továbbá a megváltozott magántulajdoni viszonyok átalakulását: a saját ház helyett megjelent a bérlakás, ezzel az öröklés, így a család egyre kevésbé volt meghatározó kérdés.⁸¹ Ezt felismerve, az anyaságot elsődleges szerepként, a házasság és a család védelmét fő feladatként ábrázolták a folyóiratok: „Különösen a katolikus nőktől várjuk a legszélesebb propagandát a családi élet oltalma és a házasság felbonthatatlansága érdekében.”⁸²

A vidéki társadalom élete, mindennapi szokásai és hagyományai a munka és a föld köré összpontosultak. Ez a fajta szemlélet és életmód, amely igénybe veszi a női munkát, a várandóságot fogalmi szinten nem egy transzcendens erőből származó ajándékként fogja fel, hanem a teher részéről közelíti meg. A *Nap* a trianoni trauma utáni magyar népesedési törekvéshez illeszkedve, a gondolatkört népesedési szempontból közelítette meg, amely alapján az anya, a csecsemő vagy a gyermek halála nem pusztán egy élet elvesztését, hanem értékvesztést is jelent, mely a családon keresztül a társadalmat és a nemzetet is érinti.⁸³

Az anyaság keretében a lapok foglalkoztak a házasság hitbéli és hétköznapi kérdéseivel, továbbá a családvédelemmel,⁸⁴ a

⁸¹ N. n.: A mai családkrizis alapokai. Anton Heinen (Németország) temesvári előadásából. A *Nap*, 1930/8. 6.

⁸² Dr. LEOPOLD Antal: A család és az egyház. A *Nap*, 1928/8. 3.

⁸³ N. n.: Feladatunk fajunk népesedése érdekében. I. A földműves asszony. A *Nap*, 1926/1. 2–3.

⁸⁴ Uo.; A *Nap*, 1928/6. 2–3.; N. n. Innen-onnan: A *Nap*, 1928/6. 8.; HALMAI Ilona: Hogyan illesse bele a Klub munkatervébe a családiasság szellemének

gyermeklélektannal és a tudatos gyermekneveléssel is. Ezeken keresztül *A Nap* bemutatta, hogy az anyaképben több szerep is található. Az ideális anya katolikus nézőpontból egyszerre volt hűséges házastárs, kiváló családanya és jó háziasszony. A folyóiratok többször is közöltek fényképeket ifjúsági szervezeteikhez tartozó fiatal házaspárokról, a *Vasárnapi Harangszó*ban a menyasszonyok népi viseletét is bemutatták.

Azzal, hogy hangsúlyozták, hányféle tevékenységet végez az anya, el kívánták fogadtatni ennek a szerepnek a hivatásbeli értékét,⁸⁵ ezzel igyekeztek az anyaságot mint a „legszentebb földi hivatást” ismét divatba hozni. Nem értettek viszont egyet azzal a feministák (nem nevezték meg konkrétan, melyik csoportja) által a Népszövetség elé 1937-ben terjesztett gondolattal, hogy a háztartásbeli munkáért a nőknek fizetés járjon.⁸⁶ Az anyák napja ünneplése viszont nem jelent meg a lapban; annyit közöltek róla, hogy „egyházi körökben nagy megértésre talált ez az amerikai gondolat”.⁸⁷ (Erdély területén Trefán Leonárd [1875–1945] erdélyi magyar Ferenc-rendi szerzetes⁸⁸ foglalkozott az ünnep megrendezésének körülményeivel.)⁸⁹

terjesztését? *A Nap*, 1928/7. 4–5.; VERESS Ernő: A család gondolata. *A Nap*, 1930/3. 3.; *A Nap*, 1930/8. 6.; VERESS Ernő: A család kultusza. *A Nap*, 1934/7. 3.; MIHALOVICS Zsigmond: Családmentés, nemzetmentés. *A Nap*, 1942/9. 4–5.; SZTRILICH Pálné: A fészekért. *A Nap*, 1942/9. 6–7., ugyanez a cikk olvasható: *Vasárnapi Harangszó*, 1942/9. 4.; Heléna testvér: Tanulmányi Kaláka-napok Nagyernyében és Nyárádszeredában. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/11. 6.; J. A.: „Amit Isten egybekötött, azt ember szét ne válassza.” *Vasárnapi Harangszó*, 1942/12. 2–3.

⁸⁵ SZENTKATOLNAI Klára: „Tisztviselőnők, szóljatok hozzá!” *A Nap*, 1943/3. 15.

⁸⁶ K.: A Nő házimunkája mint fizetett munka? *A Nap*, 1938/8–9. 25–26.

⁸⁷ N. n.: Anyák napja. *A Nap*, 1928/6. 4.

⁸⁸ Életről, tevékenységéről: GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Szent Bonaventura, Cluj-Kolozsvár, 1930. 613.; továbbá SAS Péter: *Az Erdélyi*. I. m. nyomán P. BOROS Fortunát: *Trefán Leonárd o. f. m.* Kolozsvár, 1946. Trefán Leonárd szervezte meg 1923-ban a *Sajtó-hölgybizottságot*, melynek előkelő hölgyek is tagjai voltak. P. PAP Leonárd: A kolozsvári Szent Bonaventura könyvkiadó és nyomda. In: P. BENEDEK Fidél: *Az erdélyi Ferences Rendtartomány II.* SAS Péter (vál.) Szent István Királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány, Kolozsvár, 2002. 275–276. Magyarországi vonatkozásáról lásd: KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom*. I. m. 104–106., 270–274.

⁸⁹ TREFÁN Leonárd: *Anyák napja*. Szent Bonaventura, Kolozsvár, 1928.

Az anyai hivatást választók elé mintaként *A Nap* a szent édesanyákat állította. Ilyen példák voltak a Szűzanya mellett a szentek közül Anna, Mónika (Szent Ágoston édesanyja), Erzsébet, Gizella, Nonna (nazianzi Szent Gergely édesanyja), Perpetua és Felicitas, Lisieux-i Szent Teréz, X. Pius pápa, Majláth Gusztáv püspök és Don Bosco édesanyja. Bővítette még a sort boldog Taigi Anna Mária és Madame le Gras (Szent Vince segítőtársa, Marillac Szent Lujza) is.⁹⁰ A *Vasárnapi Harangszó* hasábjain – Szent Margiton⁹¹ és Annán kívül – Erzsébet jelent meg.⁹² Általában véve a lapok olyan példákat állítottak a nők elé, akik anyaságuk mellett példás feleségek voltak, vagy szerzetesrendi életre kötelezték magukat, de harcias, vagy vértanúságról híres nőket is említettek: az anya-gyermek kapcsolat gyengédsége, a nő-férfi viszony stabilitása, és a szaporodást célul kitűző, heroikus társadalmi és nemzeti anyaképet valamennyien megjeleltették.

Az anya mint háziasszony a „család pénzügyminisztere”⁹³ is, ezért azt javasolták, hogy a kiadásokat és bevételeket mindig vezesse. A *Nap* 1931-től bővített számokkal, a háziasszonyok mellékletével jelent meg, amiben a tudatos, gazdaságos főzés,⁹⁴ a házimunkára szánt idő és energia csökkentése⁹⁵ és vele párhuzamosan a munkavégzés hatékonyságának növelése jelent meg: „[...] az ország emelkedése vagy bukása a nők háztartási és gazdasági hozzáértésén fordul meg.”⁹⁶ A *Nap* azt is felvillan-

⁹⁰ ERŐSS Alfréd: Szent édesanyák: *A Nap*, 1942/11. 5–7.

⁹¹ 1942-ben még csak boldog Margit, akinek a vizsgált folyóiratokban azért is gyakori az ábrázolása, mert szentté avatásáért zarándokoltak és imádkoztak az erdélyi katolikus nők, az erdélyi és a trianoni magyarországi KALÁKA tagjai is.

⁹² BENEDEK Fidél: Szent magyarság. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/8. 1–2.

⁹³ SZ. VERESS Jolán: A család pénzügyminisztere. *Vasárnapi Harangszó*, 1943/6. 5.

⁹⁴ 1943-tól a háború okozta kimerült háttérrel szembe olyan ételeket javasoltak elkészítésre, amelyek sokáig megőrzik minőségüket, táplálók, nagy mennyiségben, olcsón előállíthatók, például suhintott leves, krumplitorta, kukoricapogácsa, túróval rakott burgonya, mézescsók, diós- vagy mogoróspite, sós percc, tojáslepeny, túrós kifli és egyéb cukor nélküli tészták.

⁹⁵ KOVÁCS Dezsóné: A racionalizálásról. *A Nap*, 1931/1. 12–13.

⁹⁶ BÁLINT Miklós: A székely asszony szerepe a nemzetgazdaságban. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/8. 8.

totta, hogy a modern háziasszony az amerikai találmányokat szívesen alkalmazza, hogy munkáját otthon egyszerűsítse, gyorsítsa, ezzel időt és energiát takarítson meg más tevékenységre.⁹⁷ Az amerikai példa megállta a helyét a nők vallásos életében, az amerikai vallásos nőmozgalmak keretében.⁹⁸

„A nő erkölcsi életétől függ a nemzet erkölcsi nívója, értéke. Aminő a nő, olyan a család, olyan a nemzet.”⁹⁹ Ahogyan ebben az időszakban a revíziós propaganda szókészletében is hangsúlyos volt az újjászületés, úgy a kisebbségi magyar katolikus női sajtóban is megjelent a női lélek újjászületésének igénye. Úgy értelmezték, mint modern nőt, aki megreformálja a magyar családokat, és megújulást hoz a nemzetnek.¹⁰⁰ Az anya a nemzet jövőjének letéteményeseként lett megjelölve, ami a nemzeti keresztény diskurzus egyik hangsúlyos pontja volt a húszas évektől kezdve.¹⁰¹ A vizsgált folyóiratokban az édesanyák mint a „nemzet elsődleges jótevői”¹⁰² jelentek meg, mely gondolatot 1943-ban a *nemzetépítési* diskurzusba már explicite helyezték bele: „tudjuk, hogy a magyar élet boldogsága bennünk, jövőd édesanyáiban van elrejtve”.¹⁰³ Összefoglalva az eddigieket, azt mondhatjuk, hogy a két folyóirat szerint a trianoni trauma után a társadalom legalsóbb szintjeitől kezdve szükség volt a megújulásra, és az addig meglévő értékek megerősítésére, hogy a revíziós propaganda sikeres legyen, ezt nagyrészt a nők és az anyák tevékenységén keresztül, egységes és erkölcsileg szilárd keresztény családok által láttak megvalósíthatónak.

A dolgozó nő

A nagy háború előtti időszakban nem volt elfogadott, hogy az úrilányok az otthonukon kívül is dolgozzanak, az „szinte kizárta a lányt a jó társaságból”. Azonban részben a gazdasági

⁹⁷ BARÓTINÉ STEGMÜLLER Mária: A Taylorizmus. *A Nap*, 1927/10. 6–7.; N. n.: A háziasszony erejét kíméli. 1937/1. 23–24.

⁹⁸ N. n.: Ahol élő a katolicizmus. *A Nap*, 1930/4. 14.

⁹⁹ GÁLFFY Sándor: Női lelkek újjászületését várjuk. *A Nap*, 1926/4. 3.

¹⁰⁰ A gondolatot lásd még: *Pesti Hírlap*, 1938. január 13., 4.

¹⁰¹ LÖNHART Tamás: I. m. 64.

¹⁰² P. Fidél: Több bölcsőt, mint koporsót. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/3. 2.

¹⁰³ N. n.: Csaláért, Hazáért, Egyházért! *Vasárnapi Harangszó*, 1943/11. 6.

kényszer miatt elfogadottá vált a keresztény feministák körében is, hogy a nők is kenyérkeresőkké váljanak. A *Nap* szerint kialakulóban volt azonban egy olyan nevelési, érdeklődési tendencia – különösen az „intellektuális osztályon” belül –, amely ismét egyoldalúvá kezdte tenni a nők szerepét, ugyanis egyre kevesebb nő vállalta, hogy a munkahelyen kívül, otthon is behelyezkedjen a hagyományos női szerepekbe. A helyzetet a folyóirat szerint az oktatás is felerősítette, amely a lányokat nem készítette fel sem az anyaságra, sem a házimunkára, de úgy vélték, hogy nem tanítja őket tisztelettudó, előzékeny viselkedésre sem. Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség a lapokon keresztül azt szorgalmazta, hogy a lányok és nők abszolválják anyai és háziasszonyi teendőiket is: „meg kell oldanunk az előttünk álló kettős életkeret betöltését”.¹⁰⁴ A dolgozó nők házassági, otthonteremtési szokásairól is írt A *Nap*: német minta alapján javasolta, hogy háziipari, női iskolát is végezzenek azok, akik karrierjüket szeretnék építeni, hogy ne kerüljenek távol – elsődlegesnek tartott – anyai hivatásuktól (másképp a dolgozó nők körében egyre nagyobb méreteket fog ölteni – a lap által egyébként is magasnak gondolt – egyedülálló nők aránya).

A folyóiratokban az anyakép mellett leggyakrabban a dolgozó nő képe jelent meg. Ennek alapja az, hogy az újságok szerint a nő a családnak, a társadalomnak és a nemzetnek legalább annyira hasznos tagja, mint a férfi, és így a kérdés nem az volt, hogy a nő dolgozzon-e vagy sem, hanem az, hogy hogyan végezze a nő a családmentő, társadalommentő és „nemzetmentő” munka keretében.¹⁰⁵

A falusi nők mindennapjait tekintve nem volt új keletű a fizikai munkavégzésük,¹⁰⁶ azonban a hozzá kapcsolódó körül-

¹⁰⁴ MARIA MARESC: Kenyérkereset és otthonalkotás. A *Nap*, 1930/8. 8. (Összefoglaló a *Neue Jugend* című művéből készült fordítás alapján.)

¹⁰⁵ BETHLEN Györgyné: Belső értékek és boldogabb jövő. A *Nap*, 1928/1. 1–2. A cikk Gina Lombroso: A női lélek című munkájával nem ért egyet abban, hogy a nő csak otthon végezzen munkát, abban viszont igen, hogy a női élet alapja az önfeláldozás, ami viszont a szerző szerint nem zárja ki, hogy tudományos pályára lépjen a nő, vagy fizetett munkát vállaljon. (GINA LOMBROSO: *A női lélek*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1926.)

¹⁰⁶ BALINT Miklós: A székely asszony szerepe a nemzetgazdaságban. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/8. 8.

mények modernizációra szorultak, a lapok ezt részben higiéniai, tisztálkodási és hajviseleti tanácsok keretében fejtették ki. A dolgozó nő azonban a városi nők körében is egyre inkább divatos jelenséggé vált, így *A Nap* foglalkozott például a dolgozó nő testének fitten tartásával, pozitívan értékelték, hogy a női torna elterjedtté vált.¹⁰⁷ Felhívták a figyelmet azonban a női test adottságaira, és a tiltott gyakorlatokra, a vizsgált korban sokat foglalkoztak a meddőség kérdésével, amelyről számtalan tévhit alakult ki: „[...] ki kell zárunk: az erős terpeszállás minden formáját; állásból hátrahajlás hídba, térdelésből törzshajlítás hátra, törzsfeszítés bordásfalon ágyékhomorítással. Hashinta. Ezek veszélyes, a cél ellen dolgozó, tehát kizárandó gyakorlatok.”¹⁰⁸ A torna – a cikk szerint – azt szolgálta, hogy az ülőmunkát végző nők is elvégezzenek néhány olyan jótékony gyakorlatot a reggeli, tizenöt (vagy húsz-) perces mozgás keretében, mely a nő testét a várandósságra is felkészíti.¹⁰⁹ A testmozgáson kívül a friss levegőt, a szabadban eltöltött időt is ajánlották, főként az egyedülálló (úgy látták, hogy a családanyánál több szabadidővel rendelkező), dolgozó nőknek.¹¹⁰ Nekik továbbá javasolták, hogy a vallásos lelki életben elmélyülve¹¹¹ éljenek, és olyan munkát végezzenek, mely boldoggá teszi őket, amiben hivatásukat megtalálják,¹¹² hogy a magány ne vezessen depresszióhoz.

A nők érdeklődési körébe a vizsgált korszakban is beletartozott a divat: a dolgozó nő megjelenéséről külön cikket írtak a lapban. Javasolták, hogy a házon kívül dolgozó nő ne öltözzön túl feltűnően, ne legyen „rikító fodrokban gazdag” a ruhája, helyette viseljen „pasztellszínű blúz ruhát” vagy pulóvert; „diszkrét tiszta kölnit” használjon; „feje legyen rendesen ápoltság”, gallérja legyen mindig vasalt.¹¹³

¹⁰⁷ N. n.: Tulzások a dolgozó nő tornájában. *A Nap*, 1935/8. 29.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ N. n.: Levegő, napfény, víz. *A Nap*, 1932/5. 12.

¹¹¹ D. M.: Suspice. *A Nap*, 1936/7. 13.

¹¹² SCHOLZ Klára: 10 millió nőtöbbet! Mi legyen velünk?... *A Nap*, 1937/2. 6–10.

¹¹³ P. Kiss Klára: A dolgozó asszony külseje. *A Nap*, 1932/4. 10–11.

A folyóiratok a dolgozó nő táplálkozási szokásaival is foglalkoztak: „[...] túlzások léptek fel a »nyerskoszt« propagálása terén. Különösképen a dolgozó asszony reméli frissességét ezen az úton megtartani. [...] a nyerskoszt még plusz terhelés.”¹¹⁴ A lap ismertette, hogyan kell a jó főzeléket elkészíteni, hogy milyen edényben kell a zöldségeket párolni, de a fontos sókra és vitaminokra is kitért. Az étkezési szokásokat is tárgyalta *A Nap*, felhívva a figyelmet a reggelizés szerepére, mely biztosítja az energiát a dolgozó nőnek.¹¹⁵ A folyóiratok a falusiak egészségét is fontosnak tartották, hisz ők állítják elő a városiaknak is a táplálékot. Ebből arra következtettek, hogy a városiak körében is elterjedhetnek a falusiak által hordozott betegségek, tehát a nemzet szolgálatában a népegészségüggyel is foglalkoztak a lapok.¹¹⁶

Azoknak a nőknek, akik szociális, egyesületi munkát végeztek, külön figyelmet szenteltek, hisz a társadalmi problémákra adtak választ *áldozatos* tevékenységükkel.¹¹⁷ *A Nap* bemutatta, hogy a köztudat szerint a társadalmi munka a családi élet rovására mehet, de a problémát felvető cikk szerint „egocentrikus” és „önző” felfogás, ha a nő a modern világ kihívásainak nem tesz eleget, s kizárólag otthonában dolgozik¹¹⁸ – ez a szempont a keresztény feminizmus felfogásának egyik modern eleme.

Az erdélyi katolikus nőmozgalom a dolgozó lányok nevelésében is részt vett, 1929-ben már a „gyárimunkás leányoknak” is külön munkatervük volt, amiben nemcsak a munkáskérdéssel, hanem a vallásos, kulturális és gyakorlati élettel is foglalkoztak;¹¹⁹ továbbá *A Nap* 1941-től beszámolt a Dolgozó Lányok egyesületének tevékenységéről is. Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség csak a második bécsi döntés után hozhatta létre a munkásnő szakosztályt, így 1940-ben indult el a Dolgozó Lányok mozgalma a visszacsatolt területeken, csatlakozva a budapesti köz-

¹¹⁴ KRÜGER: Túlzásba vesszük. *A Nap*, 1936/2. 21.

¹¹⁵ D. M.: Olyan kevés a munkaerőm. *A Nap*, 1936/10. 24.

¹¹⁶ N. N.: Népünk egészségügye. *A Nap*, 1936/3. 18.

¹¹⁷ HADZSY Olga: Nincsenek munkatársaink. *A Nap*, 1929/4. 6–7.

¹¹⁸ KÜNNLE Ilus: Veszít-e a család, ha a nő másokért is dolgozik? *A Nap*, 1929/9. 7.; POCZY Mihályné: Vágyad nem elérhetetlen. *A Nap*, 1936/2. 19–20.

¹¹⁹ N. n.: Gyárimunkás leányok munkaterve. *A Nap*, 1929/8. 11.

ponthoz.¹²⁰ A pályaválasztáshoz is igyekeztek útmutatást adni: megneveztek olyan nőket, akik speciális mesterséget űztek, például könyvkötő, képkeretező, cipőfelsőrész-tűző; ezek mellett a szakmák mellett érveltek például a fizetés mértékével.¹²¹ A női hivatások (mint például a szerzetesi hivatás),¹²² „életrsorok”, életpályák különböző típusainak bemutatása,¹²³ mint például a szociális gondozás (amely munkára a Szociális Testvérek Szociális Szemináriumában is lehetőség adódott felkészülni 1939-től Kolozsváron); valamint a pályaválasztás hátterének tudományos igényű ismertetése,¹²⁴ továbbá a témára vonatkozó körkérdésre¹²⁵ kapott válaszok is segítséget nyújtottak A *Nap* olvasói számára.¹²⁶ Elsősorban a gondozónői állást (és iskolát) propagálta a lap, mert azt tartotta összeegyeztethető fizetett munkának a nők – elsődlegesnek gondolt – szociális és anyai természetével.

Elmondható, hogy a dolgozó nő képe és a hagyományos szerepektől való eltávolodás a modernizálódó társadalomban súlyos kérdéseket vetett fel, melyek nemcsak az identitásbeli tényezők, hanem a hagyományos és a modern elvárások és szerepek tisztázását is körüljárták. A fentiek alapján megállapítható, hogy a vizsgált lapokban a *nemzetépítés* kifejezésből az építés mint munka fogalmát is kiemelték; vagyis a keresztény

¹²⁰ N. n.: A dolgozó lányok. *A Nap*, 1941/1. 19.; N. n.: ESZME Tanulmányi hete. *A Nap*, 1941/6. 16.; N. n.: D. L. Hírek. *A Nap*, 1942/5. 20.; N. n.: KLOSZ-hírek. *A Nap*, 1943/3. 23.; N. n.: D. L. *A Nap*, 1943/5. 22.; N. n.: D. L. *A Nap*, 1943/9. 18–19.

¹²¹ ÁRKOSSY Lajosné: Milyen pályák állnak leányaink előtt? *A Nap*, 1925/3. 4.

¹²² A. a.: A hivatásról. *A Nap*, 1935/2. 7–8.; 1937/1. 2–4.; 1939/2. 12–13.; 1939/5. 2–4.; 1941/8. 15.; Akik készülnek a szociális munkás hivatásra. *A Nap*, 1941/9. 14–16. (Levélrészletek aláírással.); N. n.: Akik hivatásból végzik a szociális munkát. *A Nap*, 1941/2. 17.

¹²³ *A Nap*, 1932/4. 9.; 1932/5. 9–10.; 1932/6. 10.; 1932/7. 9–10.; 1939/6. 13–15.; SZIM. I. Lidia: Milyen pályára adjam leányomat...? *A Nap*, 1941/6. 14.

¹²⁴ NAGY László: Pályaválasztási tanácsadás a pszichotechnika segítségével. *A Nap*, 1930/9. 7.

¹²⁵ „Milyen szabad, kézműipari – milyen intellektuális pályákat ajánlok a mai körülmények között fiainknak, leányainknak? Milyen indoklással ajánlom? Az ajánlott pályákra-lépés előfeltételei? [...] Milyen teljesen szabad megélhetési, vagy megélhetést pótló lehetőségeket ajánlok?” N. n.: Körkérdés. *A Nap*, 1930/8. 9.

¹²⁶ S. G.: A pályakérdés. *A Nap*, 1930/10. 9.

feminizmus nőképéhez is hozzátartozott a dolgozó nő képének propagálása. A Nőszövetség kitűzött célja volt a lapok által a nők társadalmi hasznosságának hangsúlyozása, a hagyományos szerepektől való gyökeres elszakadás megakadályozása és – korántsem elhanyagolható módon – a nők mint individuumok testi és lelki egészségének megőrzése a munka világában is. A második bécsi döntés után a dolgozó nő munkája (akármilyen területen is végezze azt) mint a nemzet építéséért végzett feladat, kötelesség és szolgálat explicite módon érhető tetten a folyóirat hasábjain. A dolgozó nő képe egy olyan ideáltípust testesített meg, amely nem azonosítható pusztán egy keresztény feminista idollal, hanem egy olyan tevékeny nő képe ez, mely kisebbségi létben is szolgálja azt a mikro- és makroközösséget, melynek a nő szerves alkotóeleme.

A közéleti nő

A katolikus nőmozgalom a nőket mint szereplőket a közéletben is el kívánta fogadtatni, tehát a nyilvánosság, a közéleti cselekvés – amennyiben az nemzeti érdekeket és keresztény értékeket képviselt – hozzá tartozott a nőkről alkotott új és ideális képhez.¹²⁷ „[M]ég mi keresztény katolikus asszonyok is azt mondjuk, hogy jogokat kérünk, szent, nagy, erős jogokat, de úgy, hogy azért egyetlen egy kötelességünkről sem mondunk le.”¹²⁸ A katolikus nőmozgalom – öndefiníciója alapján – keresztény feministaként végezte munkáját,¹²⁹ programjuk alapján a „társadalmi, gazdasági és politikai jogok által a lélek érvényesüléséért küzd”.¹³⁰ Emiatt a lányokat leányegyesületi vezetőképzőkön és leányklubbi nagygyűléseken, a nőket szociális kurzusokon és 1928-tól kongresszusokon készítették fel a lehetséges közéleti szereplésre. A *Nap* a fiatalságot a keresztény feminizmus megtestesítőjeként mutatta be: „Ifjusági mozgalmunkban alakul az

¹²⁷ Vö. SIPOS Balázs: *Modern amerikai lány*. I. m. 20.

¹²⁸ A *Nap*, 1928/1. 2.

¹²⁹ A vizsgált lapok alapján nem jelenthető ki, hogy a kolozsvári magyar nők csak individuumok szintjén szimpatizáltak a feminista jellegű mozgalommal, s hogy nem rendeződtek feminista jellegű egyesületekbe. BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 137.

¹³⁰ Margit testvér: Testvérek! A *Nap*, 1927/6. 1.

új női típus [...].¹³¹ Ifjúsági mozgalmunk [...] olyan női típust akar adni, mely lelkületében: katolikus, az étellel szemben való elhelyezkedésében: aktív, eszközeiben és célkitűzésében: modern, megnyilvánulásában: nőies.”¹³² A leányegyesületi vezetőképzők keretében a lányok megismerkedtek a „modern nő és a vallás” kapcsolatával, a katolikus nőmozgalom keresztény feminista nézeteivel, a leányegyesületek vezetőivel, pedagógiájával, munkatervével, az Erdélyi Katolikus Nőszövetség tevékenységével, de a háziipari teendőkbe is betekintést kaptak. Ezenkívül minden vezetőképzőn előadói versenyt rendeztek. Az előadók az alábbi szabályok betartásával vehettek részt a versenyeken: a házi versenyen való továbbjutás a bíráló bizottság döntése alapján, a saját dolgozat előadása tíz-tizenkét percben, egyszerű és meggyőző élő beszéd. A verseny győztese megkapta a vándorzászlót, mely nagy elismerést jelentett minden leányegyesület számára. A vándorzászló egyik oldalán Szűz Mária, a Jótanács Anyja volt látható. (A trianoni Magyarország területén is hasonló zászlót készítettek a KALÁKA szervezetek az erdélyi KALÁKA mintájára.)

A *Nap* számaiban előadás-vázlatokat¹³³ és győztes beszéd-részleteket¹³⁴ is közöltek propagandacéllal; a nyilvános beszédre és a közéleti szereplésre való felkészítés kiemelt programja volt a katolikus nőmozgalomnak: „maholnap az élőszó lesz a legnagyobb hatalom, [...] kultiválni tehát elsőrangu feladatunk [...] Hiszen ha a mi ügyünkben, a kath. nőmozgalomban apostolok akarunk lenni, nem várhatunk és nem is fogadhatunk el férfi segítséget; nekünk beszélnünk kell a mi női nyelvünkön,

¹³¹ BATHY Aglája: Épülnek a falak. *A Nap*, 1928/6. 1–2.

¹³² N. n.: Mit akarunk? *A Nap*, 1928/6. 7.

¹³³ Dr. Sp-r M. M.: *A család és az állam egymáshoz való viszonya. (Előadási vázlat szervezeti vezetőink számára).* *A Nap*, 1928/10. 9–10.; STETTNER Andrea testvér: Leányegyesületeinknek: Előadásanyag a központi munkaterv januári témájához. *A Nap*, 1931/1. 6. A rövidítések a cikk szerzőjének aláírását jelölik a folyóiratban, ott sem volt feloldva. A tv. a testvér szót (szociális testvér) jelöli.

¹³⁴ Feld Erzsébet, az előadói verseny győztes beszéde, szatmári klub. *A Nap*, 1928/4–5. 4–5.; Walla Mária vándorzászlót elnyert előadása. *A Nap*, 1930/6. 9.; MINIUS Erzsébet: a temesvári előadói verseny győztes előadása. *A Nap*, 1940/6. 16–17.

a mi női lelkünkben női lelkeknek, ha a kath. nő életstílusát az egész vonalon megakarjuk [sic!] szerettetni.”¹³⁵

A keresztény feminizmusnak hibrid viselkedése abban is tetten érhető, hogy a liberális feminizmus egyes elemeit saját képére formálta normarendszerének, vallási és lelki meghatározottságának megfelelően. Ilyen esemény volt például a nőnap, amit Magyarországon 1914 óta március 8-án ünnepeltek, azonban a katolikus nők napja egy másik napra esett. A katolikus nők napját Erdélyben először 1932. március 25-én tartották meg.¹³⁶ Március 25-e gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe, amikor „az Ige testté lett”. Az ünnep tehát jelképezi a megtermékenyülés vágyát, ami a nők *nemzetépítését* szolgálta.¹³⁷ Ezen a napon a katolikus nők „hitvallást tettek az Egyház mellett, továbbá kifejezték, hogy céljuk a gyermek, a nő és a család erkölcsi és gazdasági jogainak védelme, érvényre juttatása”.¹³⁸ A katolikus nők napján szentmisét tartottak, s a közös, a békéért felajánlott¹³⁹ szentáldozással indult az ünnep, majd délután díszkögyűlést tartottak; e napon kifejezték kisebbségi létüket is: „Még vagyunk! Még katolikusán és magyarul imádkozunk, gondolkozunk; még születnek gyermekeink, akik tovább hordozzák a nemes értékeinket”.¹⁴⁰ Kezdetben a Nőszövetségnek csak a kolozsvári szervezete ünnepelte, majd 1933-ban huszonnyolc városban (Erdély és Bánát), 1937-ben már százhuszonöt helyen¹⁴¹ tartották meg a katolikus nők napját.¹⁴² Ezt az ünnepet a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége (székhely: Budapest; elnöknő: gróf Zichy Rafaelné) is évről évre megülte, 1942-ben több mint kétszáztizethét helyen ünnepeltek

¹³⁵ HALMAI Ilona: Miért szükséges az előadói verseny? *A Nap*, 1928/4–5. 11.

¹³⁶ Ezen a napon kellett befizetniük a Katolikus Nőszövetség tagjainak a 2 lej éves járulékot. N. n.: Eszedbe jut-e? *A Nap*, 1938/3. 14–15.

¹³⁷ V. M.: A katolikus nők napja. *A Nap*, 1933/3. 3. N. n.: Mit akar a KATOLIKUS NŐK NAPJA? *A Nap*, 1935/3. 7. (Kiemelés az eredetiben.)

¹³⁸ N. n.: Gondoljunk a Kat. Nők Napjára, március 25. *A Nap*, 1935/2. 9.

¹³⁹ *Katolikus Nők Napja: Útmutatás, műsor, előadásvázlatok*. Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége, Budapest, 1944. 3.

¹⁴⁰ N. n. A katolikus nők napját. *A Nap*, 1937/4. 4.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² N. n.: Március 25-én. *A Nap*, 1933/4. 8.

ezen a napon (beleértve Észak-Erdély területét is).¹⁴³ Az elemzett sajtótermékek hangsúlyozták az ünnep mozgalmi jellegét, amit a fiatal lányoknak készült naptár segítségével is népszerűsítettek.

A községi választás is központi témája volt *A Nap*nak.¹⁴⁴ Tárgyalták és értelmezték az új közigazgatási törvényt, hogy segítse azon helységek tájékozódását, ahol nem működött kisebbségi pártiroda;¹⁴⁵ az Erdélyi Katolikus Nőszövetség tehát foglalkozott a nők állampolgári nevelésével, hogy a közéleti munkába megfelelő tudással kapcsolódjanak be.¹⁴⁶ Majláth Gusztáv (erdélyi püspök: 1897–1937) is támogatta a kezdeményezést, hogy a nők vetessék fel magukat a választói listára, továbbá azt, hogy ugyanezzel a jogukkal a női szerzetesek is éljenek.¹⁴⁷ A katolikus egyház és a katolikus nőmozgalom munkájának eredményeként a „közvélemény” – a folyóirat alapján – egyre inkább elfogadóvá vált a nők közéleti szereplésével kapcsolatban.¹⁴⁸

A nők sikeres integrálása bármilyen társadalmi diskurzusba hitelesen csak úgy mehetett végbe, ha a női társadalom jogot és fórumot szerez erre, továbbá kineveli azt a generációt, amely a társadalmi, közéleti és politikai részvételre és szerepvállalásra egy megtanult és alkalmazott viselkedési formaként tekint. Ez a nőimázs nemcsak kívülről rajzolódott ki, hanem interiorizálniuk is kellett az olvasóknak, hogy hatékonyan működjön a katolikus nőmozgalom. Ezt a célt szolgálták a lapok által tudósított vezetőképzők, a szemináriumok és a retorikaversenyek is. A feminista célkitűzéseket jellemzi a közéleti szerepvállalás előtérbe helyezése, amit a vizsgált, a keresztény feminizmust képviselő sajtótermékek (a liberális feminizmushoz képest) kevésbé harcias és szókimondó, sokkal inkább a műveltséget és

¹⁴³ *Kivonatos jelentés a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének XXIV. évi közgyűléséről (1942. május 9.).* gróf Zichy Rafaelné, Budapest, 1942.

¹⁴⁴ *A Nap*, 1929/7. 11.; B. Margit: Választások előtt. *A Nap*, 1930/2. 4–5.; N. n.: Községi választások után. *A Nap*, 1930/3. 10.

¹⁴⁵ Az 1929. évi közigazgatási törvény tartalmát Dr. Paál Árpád fordítása és jegyzetei alapján lásd: *A Nap*, 1929/8. 5–7.; 1929/9. 4–5.; 1930/1. 4.

¹⁴⁶ GERGELY Matild: Nők állampolgári önneveléséről. *A Nap*, 1929/8. 7.

¹⁴⁷ N. n.: Az erdélyi püspöktől. *A Nap*, 1929/9. 7.

¹⁴⁸ N. n.: Mit keres a nő a közéletben? *A Nap*, 1930/7. 9.

esztétikai arányokat előtérbe helyező, keresztény-konzervatív normákat hangsúlyozó módon ábrázoltak.

A cseléd

A katolikus nómozgalom tagjai a *nemzetépítő* munkára történő felkészülést a vidéki lányok esetében a cselédszerepben látták megvalósíthatónak, hiszen ők a jövő családanyái lesznek. A cselédügy körül azonban több probléma is kialakult. A *Nap* szerint a háború következményeként nőtt társadalmi kérdéssé a cselédkérdés, mivel a nőknek kellett ellátniuk a férfiak munkáját is, ami sokak „szunnyadó vágyát elégítette ki”. Ehhez – ahogy írják – hozzájárult az is, hogy a falu népe meggazdagodott, így a falusi lányok egyre ritkábban választották a cselédpályát, ez irányú képzésük is megszűnt, de a városi lányok is a háztartáson kívüli munkaalkalmakat kezdték preferálni. A lapok által hangsúlyozott cselédhiány értelmezésükben negatívan befolyásolta a középosztály asszonyainak mindennapi életét, mert fokozott energiát kellett a háztartási munkába fektetniük, így nem tudták eredeti feladatukat, a családanyaságot és gyermekeik értelmiségi nevelését kellő erővel ellátni. E logikájuk alapján a cselédkérdés tehát családkérdéssé nőtte ki magát, így társadalmi kérdéssé is vált egyben.¹⁴⁹

A falusi lányok pénzkeresés vagy polgárosodás céljából¹⁵⁰ gyakran utaztak el és telepedtek le hosszabb-rövidebb időre nagyobb városokban (Budapest, Bukarest, Kolozsvár, Temesvár, Arad). Emiatt az Erdélyi Katolikus Nőszövetség külföldi mintára elindította vasúti misszióját:¹⁵¹ az ügyeletes hölgyek karsza-

¹⁴⁹ LINGAUER Erzsébet: Miért lett problémává a cselédkérdés? *A Nap*, 1926/3. 3.

¹⁵⁰ STETTNER Andrea: A falu lányának ez is fáj... *A Nap*, 1931/11. 10. Lásd még: BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 142.; GYÁNI Gábor: *Család, háztartás és a városi cselédség*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 74–75. A cselédkép alakulásáról lásd: GYÁNI Gábor: A cselédkép változásai a századforduló diskurzusában. In: NAGY Beáta–SÁRDI Margit (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 227–233.

¹⁵¹ Bővebben lásd: LENGYEL Nóra: A szürke testvérek láthatatlan tevékenysége: A Szociális Testvérek Társasága Romániai Kerületének vasúti missziója. *Sic itur ad astra* 67. (2018) 61–85.

lagot viseltek, az érkező vonatokat várták, hogy a lányokat és asszonyokat útba igazítsák, szállást adjanak nekik éjszakára és segítsenek nekik munkát keresni. A lapok erkölcsi feladatként ábrázolták a leányvédelmet, „a pályaudvar kormos levegőjét” a „lelkekre rakódó erkölcsi szenny jelképének” tartották.¹⁵² A folyóiratok egyszerre tekintették „veszélyeztetett nemzettagnak” és az „elnemzetietlenítő állampolitika tárgyainak” az elvándorló kisebbségi magyarokat.¹⁵³

A folyóiratok olvasói levelei és a Nőszövetség vasúti missziójáról szóló cikkei azt közvetítik, hogy egy-egy lány *tudatlansága* vagy *hiszékenysége* miatt házasságon kívül is teherbe esett.¹⁵⁴ A vizsgált folyóiratokban nagy hangsúlyt fektettek a „*megesett leány*” képének elrettentő példaként való megjelenítésére, azonban a sajtókiadványok nem véglegesítik a kategóriát „*nemzetrontóként*”; a hozzá fűződő cikkekben egyfajta átjárhatóságot érzékeltetnek (ezért nem tárgyalja jelen tanulmány önálló fejezetben). A „*megesett*” befejezett melléknévi igenév ugyan időben lezárt cselekvést jelez, ám a „*leány*” szó önmagában is a jövő időre és nevelés lehetőségére utal: a megesett leány „*nemzetrontó*” a keresztény erkölcs, értékrend és normarendszer szemszögéből, hiszen házasságon kívül esett teherbe,¹⁵⁵ azonban nemzetmentő abból a szempontból, hogy várandós, így a népességnövekedést segíti. Ezen nőkép alapos értelmezéséhez a további kutatások során a vizsgált sajtókiadványok által ajánlott olvasmányokat és filmeket is görcső alá kell venni.¹⁵⁶ A lapok

¹⁵² SCHIFF Aranka: Képek a vasúti misszió naplójából. *A Nap*, 1927/8. 8.

¹⁵³ A szóhasználatot lásd: EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m. 26.

¹⁵⁴ Erzsi: Édesanyák vigyázatok! *Vasárnapi Harangszó*, 1943/9. 6. A magyar cselédek törvénytelen gyermekeinek arányáról lásd: GYÁNI Gábor: *Család*. I. m. 213.

¹⁵⁵ Előfordul, hogy Évácskának nevezik a lapok a megesett leányokat: asz-szociálhatunk arra, hogy a bűnbeesés parázna útja a bibliai Évától örökölt esendő magatartásforma.

¹⁵⁶ A megesett lányoknak járó büntetési formákról, annak történetéről bővebben lásd: ILLYES Sándor: A megesett leány büntetőritusai a moldvai csángóknál. In: KINDA István–POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2005. 58–91. Lásd még például: BODÁN Zsolt: A megesett leány Gyimesben. *Néprajzi Látóhatár*, 10. (2001) 1–4. 333–345.

foglalkoztak a falusi társadalom deviáns magatartásával,¹⁵⁷ így a falusi lányok öngyilkossági mutatójáról is írtak, amely szerint 1935-ben kilencvenhárom székely leány vetett véget az életének.¹⁵⁸

Ezenkívül 1929. március 6-án megrendezték Kolozsváron a katolikus székely cseléd lányok nagygyűlését, ahol felvilágosítást adtak a cselédek fenyegető veszélyekről.¹⁵⁹ A lányokat arra buzdították, hogy öltözködésükben tartsák meg népi hagyományait, és a székely szőttest minden viselet elé helyezték.¹⁶⁰ Ez arra is szolgált, hogy egymást felismerjék a nagyobb városokban,¹⁶¹ másrészt így a *nemzetépítő* tevékenységből is kivették a részüket a székely lányok azzal, hogy a hagyományokat, a tradicionális értékeket képviselték az otthonuktól távol.¹⁶² Az általam vizsgált folyóiratokban nem jelent meg a városiak által a falusi lányokról alkotott negatív vélemény.

A háziasszonyok figyelmét felhívták arra, hogy becsüljék meg a cselédek, ¹⁶³ valamint tanácsokat adtak arra nézve, hogy milyen ellátásban és gondozásban részesítsék őket.¹⁶⁴ Eszerint külön szobát kell biztosítani nekik, ami nem lehet „átjáróház”, tehát a családapa nem járhat-kelhet a cseléd szobáján át, ami-

¹⁵⁷ Az egyik fő probléma az alkoholfogyasztás mértéke, de több családon belüli erőszak is történt a vizsgált időszakban a folyóiratok alapján. Lásd: N. n.: Lélekzuhanás. *Vasárnapi Harangszó*, 1943/11. 7.; N. n.: Székely anya írja. *A Nap*, 1930/1. 8.; N. n.: Nem akarunk... *A Nap*, 1927/6. 3–4. *A Nap* egyik olvasói leveléből kiderül az is, hogy Albert Márton becsületes, vallásos székely ember két fia másik két társával meggyilkolt és kirabolt egy cselédasszonyt.

¹⁵⁸ N. n.: A Földünk népe. *A Nap*, 1936/2. 4–5. Eddigi kutatásaim során ezt a számot nem igazolta egyetlen demográfiával foglalkozó szakirodalom és statisztika sem. A kolozsvári nők deviáns magatartásáról a korszakban lásd: BOKOR Zsuzsa: Nők a deviancia határán. I. m. 165–180.

¹⁵⁹ N. n.: Cselédleányok nagygyűlése. *A Nap*, 1929/2. 10.

¹⁶⁰ A viselet kérdéséről bővebben lásd: BOKOR Zsuzsa: Viseld és viselkedj. Női viseletelemek harca a 20. század elején Kolozsváron. *Korunk*, 2008/12. 61–66.; TÖTSZEGI Tekla: Viselet és nem divat. *Korunk*, 2008/12. 46–51.

¹⁶¹ A cselédleányok városi közegbe történő beilleszkedéséről lásd: BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 144–145.

¹⁶² N. n.: Szebb jövőt! Domokos Pál Péter pesti beszédéből. *Vasárnapi Harangszó*, 1942/4. 5.

¹⁶³ N. n.: Feladatunk fajunk népesedése érdekében. I. A földműves asszony. *A Nap*, 1926/1. 3.

¹⁶⁴ N. n.: Mit adjon a háziasszony cselédjének? *A Nap*, 1926/7. 7.

vel a cselédnek is kijáró magánéletet és az erkölcsi tisztaságot kívánták biztosítani. Ezenkívül vallási, művelődési és kulturális szempontból is nevelniük kellett a háziasszonyoknak a cselédeket. Mindezt szintén a *nemzetmentés* és *nemzetépítés* fogalmkörébe illesztették bele a lapok, mivel a cselédlét alapvetően nem egy életre szóló hivatás, pusztán egy ideiglenes állapot; nézőpontjuk szerint a cselédekből is családanya, háziasszony és feleség lesz, ezekre a hagyományos és a *nemzetépítést* szolgáló szerepekre készítette fel a lányokat a cselédség.¹⁶⁵

A „nemzetrontó” nők

A prostituált

A prostitúció,¹⁶⁶ melyről *A Nap* erkölcsi és egészségügyi szempontból nyilatkozott, nem a vizsgált időszakban jelent meg, azonban folyamatosan bővült azoknak a nőknek a köre, akik ezt a megélhetési formát választották, vagy erre kényszerültek, így további szabályozásra volt szükség.¹⁶⁷ A prostitúció törvényes kereteinek alakulásával *A Nap* is beszámolt róla, hogy az új román közegészségügyi törvény¹⁶⁸ a „nemi betegségek leküzdését” is megcélozta.¹⁶⁹ A „bűnházakat” 1930-ban megszüntették,¹⁷⁰ tehát a román állam a prostitúció törvényes keretek között zajló működését, megtűrt jelenlétét nem biztosította tovább,

¹⁶⁵ Uo.; A gondolatot lásd még: GYÁNI Gábor: *Család*. I. m. 97.

¹⁶⁶ A témában alapos bibliográfiát, nemzetközi szakirodalmi áttekintést, újszerű megközelítést ad BOKOR, Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 203–227.

¹⁶⁷ A dualizmus kori szabályozását lásd: TÓTÓS Áron: Prostitúció a polgárosodó Nagyváradon. In: EGYED Emese–PAKÓ László (szerk.): *Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015. 294.

¹⁶⁸ Az új közegészségügyi törvény kapcsán dr. Csiky János gyergyószentmiklósi orvos a nemi kérdésről adott elő az ötödik erdélyi katolikus nagygyűlésen: a törvényről megjegyzi, hogy a katolikus egyház tanítását erősíti meg. Lásd: *Az Ötödik Erdélyi Katolikus Nagygyűlés*, Lengyel, Cluj-Kolozsvár, 1931. 8.

¹⁶⁹ Az Erdélyi Katolikus Nőszövetség részben saját eredményének könyvelte el, hogy a nővédelmet is szolgálta az új törvény. GYÁRFÁS Elemér: *Az új román közegészségügyi törvény*. *A Nap*, 1930/7. 4.

¹⁷⁰ N. n.: A második nővédelmi törvény. *A Nap*, 1930/7. 10.

ami természetesen nem garantálta a prostitúció azonnali megszűnését. A prostituáltak külső ismertetőjegyeiről így írt *A Nap*: „olcsó pirosító, fonnyadt arc, bágyadt nézés, szemük alatt széles, fekete karika, bizonytalan járás, rossz testtartás”,¹⁷¹ de a lap szerint jellemezte őket a büntudat is.¹⁷²

Azokat, akik támogatták a prostitúciót, a katolikus nőmozgalom tagjai elítélték, és elzárkóztak tőlük. Így A. M. Kollontájról,¹⁷³ a szovjet forradalmárról és diplomatáról azt írták: „Kollontay asszony a régebbi szovjetkötet került be a Népszövetség ifjúságvédő szakosztályába. [...] hangsúlyozta, hogy a prostituált nő egyenlő nivóra helyezendő a törvényes házasságot kötött nővel, mivel a köztársaságnak tökéletesen mindegy, hogy az asszony egy vagy több férfinak adja el magát. [...] S ez az asszony ifjúság-védelmet akar gyakorolni Európában.”¹⁷⁴ Azokat a nőket, akik viselkedésükkel nem a normát követték, ezáltal „nemzetrontókká” váltak, más magyar konzervatív lapok újságírói is negatív jelzőkkel illették.¹⁷⁵

A folyóiratokban megfigyelhető a prostitúció jelenségének démonizálása, és az okok keresése helyett a konstruktív, „nemzetmentő” megoldási metódusok feltárása. A prostitúciót a keresztény erkölcsök és a *nemzetépítés* elleni vétségen kívül, a női nem társadalmi alárendeltségéből fakadó következménynek is tekintették, a sorsszerűség helyett sokkal inkább a bűn és tisztátalanság ábrázolása került előtérbe a témával kapcsolatban.

Az „új leányok” típusai

A Nap-ban többször is előfordult a feminizmus hatásának elemzése, az új nők, az új lányok tipizálása és minősítése. A lányok esetében *A Nap* egyik cikkében hat típust különböztet meg: a

¹⁷¹ A prostituáltak külső jegyeiről lásd még: BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 149.

¹⁷² A. testvér: Egy a tízezerből. *A Nap*, 1930/1. 5.

¹⁷³ Alekszandra Mihajlovna Kollontáj (1872–1952) 1915-ben lépett át a bolsevik pártba, 1917-től KB-tag. 1923-tól nagykövet Mexikóban, Norvégiában, Svédországban.

¹⁷⁴ N. n.: Kollontay asszony. *A Nap*, 1936/2. 3.; SOMLAI Péter: A szabad szerelemtől az ellenőrzött magánéletig. Családpolitika a Szovjetunióban 1917 után. *Társadalmi Szemle*, 1990/6. 24–40.

¹⁷⁵ BOKOR Zsuzsa: *Testtörténetek*. I. m. 137.

fiús lány, a „hölgy”, a *rajongó*, a *kellemetlen* lány, a *felvilágosult* lány és az „*erényszörnyeteg*”.¹⁷⁶ Ezek közül a fiús lányt emelem ki, mivel legnegatívabb példaként ezt a nadrágot viselő lány-¹⁷⁷ vagy nőtipust ábrázolták, aki úgy próbált egyenlővé válni a férfiakkal, hogy maga is férfiassá vált. A lap szerint ez a magatartás „mást akar, mint amit a Teremtő lényegéül szánt” („szépséget, egészséget, tisztaságot, lelki hamvasságot”). A fiús lányt „lármás, kemény léptei, erélyes ajtófelrántása, mély torokhangból gurgulázott »szervusz«-a” és férfiasság jellemzi, akinek „egyetlen ambíciója a férfival egy síkon lenni s nem veszi észre, hogy az igazi férfiasságtól szánalmasan lemarad [...] S mint minden eszménynek szimbóluma van, – e lélek számára egy szimbólum létezik, amelyet mindenek fölé helyez: a nadrág”.¹⁷⁸ A *Nap* szerint ez a viselet nevetségessé teszi a nőket. „Óh ez a fölséges nadrág! Mit is kezdenénk nélküle! [...] Ezek után ki tudja, talán még megkönyörül rajtunk az Ég s bajuszt is aján-dékoz hozzá...”¹⁷⁹ Megjegyzi, hogy akkor elfogadható viselet, ha valóban szükséges: „Semmi kifogásom a nadrág ellen ott, ahol tényleges szükség van rá, vagy amikor a sport természete tényleg megkívánja, – a szíes például.”¹⁸⁰ Óva inti viszont a lányokat és nőket attól, hogy így vegyék fel a versenyt a férfiakkal, hisz ezzel pusztán a férfilét elsőbbségét ismerik el: „Leányok, észre sem veszitek, mennyire nevetségessé váltok. Minden áron való fiúskodástokkal még jobban elhitetitek, hogy csak annak van létjogosultsága, ami férfias. [...] ne akarj magadból mindenképen valami időtlen közléplényt faragni.”¹⁸¹ A lap szerint az egyenjogúság kivívása helyett egy olyan versenybe kezdenek, melyet nem nyerhetnek meg, ha nem önmagukat adják. „A legkiválóbb nő is, ha férfi akar lenni, csak utolsó lehet.”¹⁸² A cikk

¹⁷⁶ N. n.: „Szép vagy, szép vagy gyöngyvirág. Fiatal és fehér...” A *Nap*, 1936/2. 13–15.

¹⁷⁷ A nők nadrágviseleti szokásainak értelmezése nem egyedi a korban. Lásd: SIPOS Balázs: *Modern amerikai lány*. I. m. 24.

¹⁷⁸ N. n.: „Szép vagy, szép vagy gyöngyvirág. I. m. 13.

¹⁷⁹ N. n.: Éva minden megnyilatkozásában „korszerű”. A *Nap*, 1941/4. 12.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Uo. 12–13.

¹⁸² CSABA Margit: A leány- és a fiudiák. A *Nap*, 1927/4. 3–4.

mellett illusztráció is található azokról a nadrágokról, amelyek divatossá váltak a lányok körében.

Felbukkant *A Nap* oldalain a „girl”¹⁸³ és a „Komsomol-leány” típusa is, akiket a kor szélsőséges lánytípusaiként, két „ellenpólusként” mutattak be. A folyóirat szerint a „girl”-t, akit „raffinált csinosság” jellemzett, Amerika hozta létre mint hamis „filmstar-imitatio”-t. A „Komsomol-leány”-t, aki „velejeig forradalmár”, „önmagára végtelenül igénytelen és puritán” és „szentje Lenin”, a Szovjetunió „termelte ki”.¹⁸⁴ Velük szemben a harmadik típust állítja követendő példaként, akit a „keresztény ifjúsági mozgalmak termeltek ki”.¹⁸⁵

Az öltözködésbeli és a viselkedésbeli hagyományos és elfogadottnak szánt normák megtartása hozzátartozott a nemzet felemelésének koncepciójához, ami párhuzamosan jelentette a hagyományostól és nemzetitől eltérő jelenségek a diskurzusból való ilyenfajta kirekesztését és egy adott minta követendőként való megjelölését.

Összefoglalás

Tanulmányomban bemutattam, hogy az azonosított és vizsgált nőképek milyen jellegzetességeket vagy különbségeket mutatnak, hogyan kötődtek az addigi hagyományos nőimázsokhoz, és hogyan igazodtak és reflektáltak a korszak társadalmá által támasztott elvárásokra. Azokat a nőképeket emeltem ki, amelyek leghangsúlyosabban jelentek meg a folyóiratokban 1926–1944 között, így a *nemzetépítést* megvalósító anya, dolgozó nő és közéleti nő, továbbá a későbbi anyákat a *nemzetépítő* munkára felkészítő cseléd, valamint a „*nemzetrontó*” fogalom keretében – a lapok által – helyezett prostituált és az új lányok típusai kerültek bemutatásra. A nőképek elemzése megmutatta, hogy a

¹⁸³ SIPOS Balázs: *Modern amerikai lány*. I. m. 21–32. és SIPOS Balázs: *Világképek*. I. m. 171., 181.

¹⁸⁴ A szovjet nők ábrázolásáról lásd: JÓNI Eszter: A szovjet nő ikonológiája. A nőábrázolás változásai a szovjet plakátokon és képeslapokon. *Eszmélet*, 2017. nyár. 85–100.

¹⁸⁵ N. n.: A girl és a komsomol-leány. *A Nap*, 1933/1. 4.

katolikus akció keretében milyen feladatot láttak el az Erdélyi Katolikus Nőszövetség tagjai és a Szociális Testvérek Társasága Romániai Kerületének nővérei, hogy feladatuk olyan katolikus női ideáltípusok létrehozása volt, melyekben hangsúlyos a keresztény szimbolika és jelképrendszer, ami segítséget nyújthatott a kisebbségben élő erdélyi magyar katolikus nők öndefiníálásában. A dolgozat alapján elmondható, hogy a nőimázsokat a kiadványok a nemzet szolgálata, felemelése, újjáépítése érdekében alakították. A *nemzetépítéshez* kapcsolódó – 1926 és 1941 között megfogalmazott – utalások a népességszám növelését, az erkölcsök „helyreállítását”, a család- és a lányvédelmet említeték célként.

A tanulmányban röviden bemutatásra került az Erdélyi Katolikus Nőszövetség szervezete, tevékenysége, melynek keretében a dolgozat igyekezett egy olyan nőtörténeti kutatást adni, amelyben a vallásos nőmozgalom elemzése közben nem a vitathatatlanul fontos szerzetesrendi jelenlét, hanem a kisebbségi társadalmi lét és a hozzá kapcsolódó identitásdiskurzus került a fókuszba. Feltételezhető, hogy a Nőszövetség tagjai kapcsolatban álltak az Országos Magyar Párttal (1922–1938), hiszen, mint korábban említettem, a szervezet elnöknője, gróf Bethlen Györgyné a párt elnökének, gróf Bethlen Györgynek a felesége volt, így előremutató lehet egy másik kutatás keretében a nőszövetségi tagok pártban (vagy pártért) kifejtett tevékenységének a vizsgálata is. Feltételezhető, hogy a normatív emancipáción és a nemzettudaton kívül, továbbá a katolikus akció képviselőtén és a revíziós propagandán túl a politikai mozgósítás is motiválta¹⁸⁶ az erdélyi katolikus nőmozgalom tagjait elkötelezett tevékenységükben.

A tanulmány témája alapvetően a sajtórepresentáció, ezért sem volt célja a lapok példányszámára és olvasóközönségére (és annak társadalmi összetételére, vagyoni helyzetére) vonatkoztatva pontos adatokat adni, csupán említés szintjén maradt az éves előfizetők köre, amely 1941-től 1944-ig folyamatosan bővült. A keresztény feminizmus törekvéseinek és Slachta Margit

¹⁸⁶ Állításomat EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m. 484. nyomán fogalmaztam meg.

tevékenységének az Erdélyi Katolikus Nőszövetség működésére tett hatásának részletes bemutatására sem vállalkozott a dolgozat, azonban példát hozott arra az esetre, amikor a keresztény feministák a munkásnők feminista mozgalmaitól részben elhatárolódva, részben velük tartva, megrendezték saját nőnapjukat, melyből hagyományt teremtettek.

Olyan városi és falusi nők és lányok történetét vizsgálta a dolgozat, akik többszörösen is kisebbségben éltek: erdélyi magyarként Románia részévé váltak; az ortodox Romániában római katolikusok voltak; a feministák közt keresztény feministák, akik a normakövető emancipáció megvalósítására törekedtek. Kisebbségi létük továbbá az alapvetően patriarchális alapon működő katolikus egyházon belül is megfogalmazható. A tanulmány nem vállalkozott arra, hogy kisebbségtörténeti definíciót adjon, csupán azt vizsgálta, hogy a katolikus nőmozgalom sajtójában önmaguk hogyan definiálták kisebbségi létüket.¹⁸⁷ A folyóiratokban megjelenő nőképek elemzése és összehasonlítása megmutatja, hogy a kisebbségi létben élő magyarság a *nemzetépítésben* milyen helyet és szerepet szánt a „gyengébbik” nemnek, amelyre mégiscsak az egész nemzet stabilitását alapozta.

¹⁸⁷ A definiálási kísérletekhez a jövőben a következő munkák vihetnek közelebb: EGRY Gábor: *Etnicitás*. I. m.; PAPP Z. Attila: *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda, 2005; GIDÓ Attila: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek: 1918–1940*. Pro-Print, Csíkszereda, 2009.